

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET KÖRNYEZET TÁRSADALOM
A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

TÍZ INTERJÚ A MAGYARORSZÁGI
SZERVES ÉPÍTÉSZETRŐL – MELLÉKLET

MEDGYASZAY ISTVÁN:
SZÉKELYFÖLDI NAPLÓ
SCHNELLER ISTVÁN ÍRÁSA
VÁNDORDIPLOMA 2004
XX. SZÁZADI DOKUMENTUMOK

2004/4

ORSZÁGÉPÍTŐ

TIZENÖTÖDIK ÉVFOLYAM

NEGYEDIK SZÁM

- 2 ERTSEY ATTILA: Levél
3 SCHNELLER ISTVÁN: Modern, mint az organikus ellentéte?
- HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK**
- 6 Z. TÓTH CSABA: A XXI. század – 2992-ből nézve
9 VILÁGTÖRTÉNELEM – 13. fejezet
- 12 MEDGYASZAY ISTVÁN: Naplójegyzet a székelyföldi gyűjtőútról
15 BUELLA MÓNIKA: Ünnepi beszéd
- VÁNDORDIPLOMA 2004**
- 16 FÁBIÁN RIGÓ TAMÁS
18 KRIEGER ORSOLYA
19 SALAMIN PÁL
- IN MEMORIAM**
- 20 L. SZABÓ TÜNDE
21 BOGLÁR LAJOS
22 MAKK ISTVÁN
23 CORNIDES SÁNDOR
- 24 **HÍREK**

Melléklet: Interjúk a magyarországi szerves építészetéről

E számunk a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával készült.

A folyóirat rendszeres támogatói a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagjai: AXIS Építésziroda Kft., BAUSYSTEM Kft., BEÖTHY és KISS Kft., BOKÓR Kft., BODONYI ÉS Társa Építész Kft., CSIKY és Társa KKT., DÉVÉNYI ÉS Társa Kft., EKLER Építész Kft., Farkas Miklós, HADAS Műterem Kft., KÖR Építész Stúdió Kft., KŐSZEGHY Építész Bt., KVADRUM Kft., MAKONA Tervező Kft., MÉRMŰ Szövetkezet, PAGONY Táj- és Kert-építész Kft., PARALEL Kft., SÁROS és Társa Építésziroda Bt., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Rt, VÁNDOR Építész Kft., valamint a BONEX Építőipari Kft., COMPART Stúdió Kft.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1034 Budapest, Kecse utca 25. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Siklósi József. Felelős szerkesztő: Gerle János; e-mail: gerlej@mail.datanet.hu. Nyomás: VEL Kft., Budapest. – **ISSN 0866-0069** – A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen. Szerkesztőségi ügyintézés, szervezés, előfizetés az alábbi címen: Artbureau Kft. 1065 Bp. Nagymező u. 4. I/132. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabk@freestart.hu. Egy szám ára: 500 Ft. Előfizetési díj a 2005. évre 1800 Ft. Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk. Megvásárolható az alábbi boltokban: Balassi Könyvesbolt (Bp. II. Margit u. 1.), Budapest Galéria (Bp. V. Szabadsajtó út 5.), Emese Álma Könyvesbolt (Bp. X. Fehér út 1.), Fehérlófia Könyvesbolt (Bp. VIII. József u. 8.), Írók Boltja (Bp. VI. Andrássy út 45.), Lira és Lant Rt. Szakkönyvtáruháza (Bp. VI. Nagymező u. 43.), Litea Könyvesbolt (Bp. I. Hess András tér 4.), Lyra Könyvesbolt (Vác, Piac u. 1.), Magyar Építészek Szövetsége Könyvtára (Bp. VIII. Ötpecsirta u. 2.), Napkapu Könyvesbolt (Vigadó Galéria, Bp. V. Vigadó tér 2.), Nemzeti Kultúra Boltja (Sopron, Várkerület 13.), Osiris Könyvesház (Bp. V. Veres Pálné u. 4-6.), Püski Kiadó Könyvesboltja (Bp. I. Krisztina krt. 26.), Szkítia Buda Könyvesbolt (Bp. XI. Ménesi út 1/a.), TERC Építőipari Szakkönyvbolt (Bp. XIV. Pillangó park 7-9.), UR Kiadó Könyvesbolt (Bp. VI. Ó u. 19.), Vince Könyvesbolt (Bp. I. Krisztina krt. 34.) Vince Kiadó Műcsarnok Könyvesboltja (Bp. XIV. Dózsa György út 37.), valamint a LAPKER Rt. budapesti és vidéki árusítóhelyein. Honlap: www.orszagepito.org

---

LEVÉL A KÓS KÁROLY ALAPÍTVÁNY ALAPÍTÓIHOZ ÉS TÁMOGATÓIHOZ

Mint mindannyian tudják, 2004 nyarán személyi változások történtek az Alapítvány életében.

2004 őszéig Sáros László kuratóriumi elnök és Tenkács Márta vezette a Kós Károly Alapítványt. Hihetetlenül precíz és lelkiismeretes munkájuknak hála, az Alapítvány ma ismert és korrekt szereplője a magyar kulturális életnek. A Kós Károly Egyesülés új vezetése felkérésére vettem át a feladatokat tőlük. A helyzet menet közbeni pilótacseréhez hasonlatos. Az elért magasságot tartani kell, s ha már a metaforánál maradunk, az a kérdés, merre haladunk tovább és miből nyertünk hajtóerőt.

Honnan jöttünk, hová megyünk, miért vagyunk? Fel kellett tennem magamnak e kérdéseket. Megválaszolásukhoz fel kell idéznünk, hogy az 1989-es év közép-kelet-európai változásainak hevéből és Mestereink akaratából megszületett a Kós Károly Egyesülés. Az Egyesülés Kampis Miklós iniciatívájából jött létre, elsődlegesen azért, hogy az átalakulás alatt álló országnak impulzusokat adjon a szabad szellemi élet forrásából, hiszen az eleven, nem agyhoz kötött gondolkodáson kívül minden más alkalmatlannak bizonyult életünk újjáformálására. Az Egyesülés szervezete maga is magasabbrendű élőlény, mint a társadalom egésze, s e lényyszerűség felismeréséből és megismeréséből eredően, saját hármastagozódású formája felé kell törekedjen. Az Alapítvány az Egyesülés szerve, attól elválaszthatatlan. Egy különbség van e társadalmi szervezetek és a teremtett világ organizmusai közt: e testnek mi vagyunk alakítói.

Most, a változásoknak köszönhetően vissza tudunk tekinteni az elmúlt 14 évre, mit értünk el, mit nem. Az eredmények taglalására nem szánék időt, erről bőven beszélnek az épületek, a kiállítások, a könyvek, folyóiratok, s az a társaság, akikből állunk, Mestereinkkel, vándorainkkal és azokkal együtt, akik testben már nincsenek velünk. Képviselünk egy szellemiséget, jól-rosszul. Mégis, körül kell tekintenünk.

Ma gyökeresen más a helyzet, mint 14 éve. Közép-Európa az újjászületés helyett egy sosemvolt mélységbe zuhant, létének alapjai lettek kikezelve. Az „Amerikai Évszázad” beteljesült, Közép-Európát egy rövid szabadság után új igába hajtották. Az elmúlt évek tapasztalata azt tanította nekünk: illúzió a dolgok jobbra fordulásában reménykedni. A lehetőségek közül rendre a legrosszabb következik be, vagy az, amire még gondolni sem mertünk. Egyetlen konzekvencia vonható le ebből: csak az lesz, amit megcsinálunk. Újra ott vagyunk, ahol a kádárizmus alatt, a periférián. A centrumban valami más terpeszkedik. Fel kell számolnunk illúzióinkat egy kis jólétről, miegymásról. Az idő felgyorsult. A mulasztások nem egy-két emberöltővel később köszönnek vissza, hanem azonnal. Ez általánosságban is igaz, és az Egyesülésre és Alapítványra konkrétan is. Magyarország és Európa mulasztott, s ennek mi is részesei vagyunk, mert e mulasztás világméretű következményekkel jár.

Mégis, szerencséseknek mondhatjuk magunkat, mert nem a nulláról indulunk. Mestereink itt vannak velünk, s teremtettek fölénk egy hatalmas emyőt. Van egy hely, ahol lehet lélegezni, de ezt a teret fenn is kell tartani.

Sokat mulasztottunk. Az antropozófia mint forrás ma nem foglal el középponti helyet az Egyesülésben, sem az *Országépítőben*, valószínűleg bennünk sem. Ezt nem kritikaként mon-

dom, csupán tényként rögzítem. A Szabad Főiskola elhalt, illetve kivonult a Szabad Gondolatok Házába. A végzett vándorok se sokat tudnak arról, amiből mégiscsak mindaz táplálkozik, ami itt létrejött és működik. Az Egyesülés létét tudomásul vesszük és élvezzük előnyeit, de nem használjuk rendeltetésének megfelelően. Ezek tartalmi problémák, amelyeket magunk előtt görgetünk. Ilyen annak a kérdése is, tud-e az Egyesülés alapítói szándékának megfelelően impulzusokat adni ennek a beteg országnak és kontinensnek? Elegendő-e ma az építészeti praxisra korlátozni magunkat, amikor a közélet megnyilvánulást vár, s az űrt hivatásos zavarkeltők töltik ki?

A megfogalmazottakkal nem akarom kisebbiteni sem az Egyesülés, sem az *Országépítő*, sem a Vándoriskola érdemeit – világszínvonalú mindegyik –, sem nehezíteni bárcikire. Hatalmas eredményeket értünk el, a leghatalmasabb az, hogy vagyunk. S nem lehet elégszer ismételni: szellemi nagyhatalom vagyunk. De nem leszünk az örökké. Mindent újra kell gondolnunk.

Pletykaszinten hallani, hogy néhány Mester kissé csalódott, hogy most fiatalok vették át a vezetést. Azt hiszem, egyikőnk sem táplált ambíciókat az Egyesülés vagy az Alapítvány vezetése iránt. Három alapító Mesterünk mégis a balgákra bízta a dolgok vitelét. Kockázatos tett volt, de úgyis kiderül, helyes volt-e. Én a magam nevében bizalmat kérek.

Nem hirdetek programot, ígéretnek értelmük úgyszincs. Úgy érdemes továbbcsinálni, hogy a dologi teendőik ne tereljék el a figyelmet az ősgondolatokról. Az antropozófia ott van a háttérben, ha eltagadjuk is. Nem elég működni, rá is kell látnunk önmagunkra.

Amikor Zsigmond László megbízott a kuratóriumi elnöki feladattal, két évre vállaltam. Ez nem jelent mást, mint hogy hozzá kell szokjunk a rotációhoz. Elkényelmesedtünk. Ne üljön meg senki egy funkcióban, sem abban a nyugalomban, hogy a dolgok maguktól jól mennek, mert jó kezekben vannak – még ha ott vannak is. A forgás segíthet megeleveníteni jelenlétünket, s aki nincs éppen tisztségben, az „civilben” sem fordít háta a megbízottaknak – ez tanúsítja Sáros László és Tenkács Márta, akik a feladatot tisztességgel teljesítették, és segítségükre még sokáig számíthatunk.

Ami az Alapítványt illeti, sok természetesen folytatódó és áthúzódó feladat van, melyeket a kuratórium tagjaival – Herczeg Ágnessel, Erhardt Gáborral és Haáb Katalin titkárral ellátunk. Az Alapítvány irányát végső soron az Egyesülés tagjai szabják meg, ennek hiányában a tehetetlen lendület. A tartalmi kérdésekre kell figyelniük ismét.

Csopaki találkozónkon újra éreztem a kezdet lelkesedését. Igen, elkezdttük az újragondolást.

„Amit mi csinálunk itt és ma, az nem felekezet és nem egyház, de a vallás maga; amit mi építünk, az nem világnézet, nem pártpolitika és nem üzlet, de hit és kétségbeesett reménység; amit mi élünk, az nem mulatság, nem sport, de mártírimum; amiben mi bízunk, az nem a rombolás, nem a halál, de a feltámadás...” Kós Károly, 1929. (Az *Országépítő* 1990/2-es számából idézve)

Kelt Budapesten, egy hónappal a népszavazás előtt

Ertsy Attila

MODERN, MINT AZ ORGANIKUS ELLENTÉTE?

(előadásvezet)

A modern szót túl sokféle értelemben használjuk. Néha egy korszakot, néha egy életérzést, néha egy művészeti stílust jelölünk vele. Legtöbbször ellentétpárokban használjuk, mint a címben is: modern *versus* organikus, vagy modern kontra ósdi vagy elavult, vagy éppen a modern és posztmodern művészetet állítjuk szembe egymással.

Ezért mielőtt további értelmezésbe kezdenénk célszerű néhány fogalmat tisztázni. Ha építészetről vagy művészetéről akarunk beszélni a XX. századdal a hátunk mögött, feltétlenül érdemes megkülönböztetni a *modernizmust*, mint művészeti korszakot vagy éppen stílust a *modernség* általános fogalmától. Ez a megkülönböztetés nemcsak tartalmi szempontból fontos, hanem korszakolás szempontjából is.

Míg ugyanis a *modern kor* lényegében évszázadokkal ezelőtt, sokak szerint a XVII. század végén, mások szerint a XVIII–XIX. század fordulóján beköszöntött, de a XIX. század harmincas éveire Európában már mindenütt jelen volt és igen jelentős módosulásokkal ugyan, de lényegében ma is tart, a *modernizmus* – *mint szellemi-művészeti irány korszaka* – ma már igen jól meghatározhatóan – a XIX–XX. század fordulójától, az egyszerűség kedvéért 1900-tól – szintén a definiálhatóság kedvéért, állításom szerint – 1968-ig tartott. Ennek indoklására később visszatérek.

A modern korra igen sok mindent elmondhatunk, kezdve a felvilágosodás szellemiségétől, folytatva az ipari forradalommal és a tömegtermeléssel, a városba áramlással, a sebesség kultúrájával, eljutva a *hagyományos értékek válságáig*, a világegyetemben magára maradt ember állapotáig.

A modern szó egyébként a XIV. században bukkan fel először mint *devotio moderna* – új ajátosság, az akkor Hollandiában keletkezett, polgári jellegű, reneszánsz felé mutató vallási reformmozgalom. A *devotio moderna* nem csupán az újerkölcsiség és az új hit buzgalma volt, hanem a zarándoklatok és a túlzó cifraságok elleni mozgalom is egyben. A *tizenhetedik századi modernizmusnak* – pl. Descartes – pedig mindenképpen része volt a valami alól való felszabadulás érzése, és a modernista programok szokás szerint tartalmazzák azt az állítást, hogy mindig is erre kell a modernnek vállalkoznia – foglalja össze F. Kermode *Mi a modern?* című könyvének bevezető tanulmányában.

Annak ellenére, hogy az egész modern kort, vagy másképpen a modernség szellemiségét áthatják bizonyos, pl. a fent említett közös vonások, mégis azt kell mondanunk, hogy a *XX. századi modernizmus* nemcsak, hogy jelentős különbségekkel bír az általános értelemben vett modernségtől, hanem bizonyos értelemben a *modern kor elleni lázadás*, vagy legalábbis azt megreformálni akaró mozgalom volt.

Gondoljunk csak arra, hogy a modernizmus születésénél ott bábáskodott az Arts and Crafts mozgalom kézművességre alapozó szándéka, a nagyvárosi szegénység elleni szociális lázadás, a tömegtermelés silány termékeinek kritikája, s egyáltalán az esztétikum emberi társadalmat felemelő hite. *Az esztétikum*

szerepe a modernizmus korában, az addigi koroktól eltérően igen speciális volt. „*A modern művészet eltér attól, amilyen más civilizációkban és a mi civilizációnk korábbi időszakában volt. A művészet mindig a civilizációk természetes alkotóeleme volt; ma különálló, önmagába forduló dolog, amely a civilizációnk többi részével feszült viszonyban áll. Bár a feszültség időnként fokozódik, időnként pedig mérséklődik, nem csendesedik el soha. Éppen ezért megkülönböztetett figyelmet érdemel: fontos dolgot árulhat el szellemi helyzetünkről.*” – írja Jindrich Chaloupecky *A művész sorsa – Duchamp meditációk* című könyvének elején.

Hamvas Béla még többet mond *Poeta Sacer* című esszéjében: „*A szent hely, a közös élet szent köre, a Temenos ég. . . A szent kört már csak egy ember őrzi: a költő. Nem tudni, a királyok, papok, hercegek, katonák, művészek megkérték arra, hogy maradjon, vagy a feladatot maga vállalta; vagy csak utolsó volt, s mikor mindenki eltávozott, így szólt: kitarok. . .*” A költő, vagy tovább alkalmazva a művész az, aki a hatalmaknak ki van szolgáltatva, aki azonban őket megragadja, teremtő erővel és gyűlékony robbanóanyaggal van telve, és még további rendkívüli adottságok kapcsolhatók hozzá.

Kétségtelen tény, hogy a modernizmus hajnalán a művészet vallást helyettesítő szerepű volt, a művész maga pedig próféta vagy legalábbis látnok egy Isten nélkül maradt világban. Más kifejezéssel a *művészet-vallás korának* is mondhatjuk ezt a kort. Aláhúzza ezt a helyzetet az I. világháború utáni európai szellemi helyzet. A világ megrázkódott, az emberi viszonylatok fölfordultak, a tradicionális értékek összeomlottak. Ugyanakkor lábra kapott egy megújult optimizmus. A szép, az igaz és az erkölcsös, tehát az esztétikum, a logikum és az etikum hármasságának vágya tükröződik a különböző kiáltványokban. Mondrian ezt mondja: „*Az új művészet a vonalnak és a színnek független létezését biztosít, abban az értelemben, hogy létüket a partikuláris forma nem nyomja vagy torzítja el, hanem saját határait formázzák meg.*” . . . „*Igy ehhez hasonlóan a társadalom minden individuumnak független egzisztenciát fog biztosítani az eljövendő új életben, ha majd ez az új élet elérkezik.*” . . . Látja már „*a művészet végét, mint olyan valamiét, amely elkülönül a minket körülvevő környezettől. Ez a környezet maga a plasztikus realitás. Az építészet, a szobrászat és festészet egyesítésével új plasztikus realitás jön létre, és a szépség bele lesz szöve az érzékelhető valóságba.*”

Hasonló ehhez a dadaista Hans Arp gesztusa, amikor papírdarabokat ejtett le a földre, s így hozta létre esetlegesen a festményeit, abban a reményben, hogy ezáltal eléri „*az eredeti okot, amelyből minden élet származik.*” A háborús évekre visszatekintve pedig ezt mondta „*Kerestünk egy olyan elemi művészetet, amelyről úgy gondoltuk, megmenti az emberiséget ezeknek az időknek az örületétől.*”

Két dolog látható a modernizmus hajnalán, amely témánk szempontjából fontos. Az egyik, hogy a kezdetekben *organikus*

és geometrikus, vagy másképpen absztrakt még nem állt olyan élesen szemben egymással, mint a későbbiekben, a másik pedig az intenzív szellemi kutató munka a kozmosz és az emberi társadalom megértése irányába, ami mindkét áramlatot jellemezte.

Az *organikus jelenlétét* a modernben nemcsak az bizonyítja, hogy Wright is a modernizmus kora építészetének igen jelentős, bár nem a modernizmus fő áramával azonosított alakja, vagy mert a szecesszió dús vegetációja ott bábáskodott a modernizmus születésénél, hanem a modernizmus nagy kiáltványainak, manifesztumainak vagy éppen jelszavainak hivatkozásai is. A *Form follows function* sullivan modernista elve például a természetre való sokoldalú hivatkozással támasztatik alá: „*Akár a lendületes sas a repülésben vagy a nyíló almavirág, a giürcölő ígásló, a jókedvű hattyú, az elágazó tölgy, a sodródó felhők, a keringő nap esetében a forma mindig követi a funkciót.*”

Hasonlóan *félreértő általánosítás az, hogy a modernizmus mindenfajta tradícióval szakított.*

Schönberg szerint a 12 fokú zene a klasszikus harmónia szerves folytatása. Le Corbusier és Mies van der Rohe művészete mélyen gyökerezett a klasszicizmusban. A platonai tiszta formák mindkettőjük számára példaképek voltak. Le Corbusier később, amikor a hagyományokkal való szakítással vádolták, azt mondta, hogy *egyetlen tanító mestere volt: a múlt, illetve egyetlen tanulmánya: a múlt története.* Az ugyanakkor kétségtelen, hogy a tradíciót másképp értelmezték, mint az annak formanyelvét követők.

Az intenzív szellemi kutatómunka esetében elég, ha csak a Bauhausban munkálkodó Kandinszkijra, vagy Kleere hivatkozunk, de magára az egész Bauhaus szellemiségére is.

A modernizmuson belül persze, mint minden mozgalomban, nagyon hamar jelentkeztek a *törésvonalak, a repedések és a félreértések.* A Bauhaus többszörös átalakuláson ment át, és a *pragmatikusok vagy művészek* törésvonal szinte kezdettől jellemezte. Elég arra az elszegényedésre gondolnunk, amely Itten, Kandinszkij és Klee távozásával alakult ki, vagy hogy amikor Gropius átvitte a Bauhaust Amerikába, ott milyen hamar pusztá stílussá merevedett.

Itt azonban csak néhány karakteres *félreértést-félrefordítást* szeretnék említeni. A híres miesi mondás, amely *less is more*-ként (a kevesebb több) került a köztudatba, eredetileg németül hangzott el, Mies állítólag ezt suttogetta halkán maga elé: „*Beimale Nichts*” (majdnem semmi). Érezni lehet a jelszószerű angol csatakiáltás és a töprengő német megfogalmazás közötti különbséget. Karakteres az is, hogy Le Corbusier híres könyve, a *Vers une Architecture* (Egy építészet felé) az angol fordításban már *Towards a New Architecture*-re módosult (amit egyébként a magyar fordítás is átvesz: *Új építészet felé*). Ugyanígy az urbanizmusról szóló *Manier de penser l'urbanisme* (A városról való gondolkodás módja) című könyve angolul *The city of tomorrow* címen jelent meg (és magyarul is: *A jövő nagyvárosai*). Jellemző, hogy az eredeti címekben sehol sem szerepel az *új*, vagy a *jövő* hangzatos emlegetése. Hasonlóan karakteres, hogy a sokat szidott és az embertelen lakásokért felelőssé tett Corbusier-féle lakógép eredeti megfogalmazása így hangzott:

A háznak több célt kell betöltenie: gép, amelyben élünk, és amelyik *szolgál* nekünk; *hely a meditációra; gyönyörű hely, amely megnyugtatja az elmét.*

A félreértések sora csak betetőződött, amikor Amerikába átkerülve az 1932-es MoMa kiállításon a mozgalmat stílussá

minősítették át a kiállítás szervezői. Az alábbi egyszerűsítő meghatározást adták a modernizmusnak:

síkok által a térből elhatárolt épület minden rátett ornamentika elvetése

A meghatározásból minden szociális vagy filozófiai tartalom eltűnt. A Bauhaus *modern dekorként* való kezelése ellen maguk a Bauhausosok tiltakoztak a legjobban, éppen az alkotó folyamat jegyében. Hasonlóan Le Corbusier is tiltakozott az ellen, ami a modernizmust máris stílussá tette volna: „*Legyenek friss ajánlatok a föld minden pontjáról. Egy évszázadnyi idő múltán kezdhethetünk beszélni a stílusról. Ma nem merünk. Minden, amit tehetünk, az, hogy a stílusról magáról beszélünk – azaz a morális feddhetetlenségéről mindannak a műnek, amely igazán eredetien kreatív.*”

Hiába minden tiltakozás, a modernizmus Amerikában életstílussá lett, megjelent az öltözködésben, a divatban, a grafikában, a moziban, egyszóval az életérzésben, talán legkevésbé az építészetben, mert ott főként a konyha és a fürdőszoba lett azzá. A 30-as évek végére az *új* magában divat lett, eluralkodott mindenütt az áramvonal. Az 1939-es New York-i világkiállítás tematikus pavilonja a *Holnap világának pavilonja* nevet viselte, s igen népszerű volt. Azonban egy építészkritikus már akkor túl áramvonalas pszeudo-modernnek minősítve – a divatos designerek épületeinek legömbölyített sarkaira és a gombaszerű kihasodásaira utalva – így fogalmazott: *ezt talán modernoidnak hívhatjuk.*

Innen kezdve a félreértések és félrefordítások már meghaladták azt, amit eszmék harcának vagy a mozgalmon belüli repedéseknek tarthattunk. A II. világháború után a – korábbiakban már jellemzett – folytatódó modern-kor (tömegtermelés, fogyasztói társadalom stb.) fellázadt a modernizmus arisztokratikusnak tartott reformkísérlete ellen, és egyfelől a modernizmust is csak egy stílusnak fogta föl, másfelől az amerikai hasznosság, divatosság, eredményesség, áramvonalasság jegyében a modernizmus „avult” formanyelvét meg akarta haladni.

Természetesen a késő modernnek a II. világháború után volt néhány felvillanása. Elsősorban a háború utáni újjáépítésekben, új városokban, a jóléti állam szociális intézményeiben. Azonban ebben a korban még a *nagy mesterek is, beleszúrtak* a formalizmusba, azaz a modernizmus pusztá stílusként való értelmezésébe. Legmonumentálisabb példája ennek Oscar Niemeyer Brazíliája, ahol a forma kedvéért (repülőgép alaprajz stb.) minden józan ész feladtak.

Híven jellemzi az időszakot az ötvenes évek végén a Bauhaus utódjaként, annak felelevenítésére létrehozott ulmi Formatervezési Intézet (Hochschule für Gestaltung) egyik tanárának, Claude Schnaidtnak a leírása (1967): „*Azokban az időkben, amikor a modern építészet úttörői fiatalok voltak, William Morrishoz hasonlóan úgy gondolkodtak, hogy az építészet a nép művészete a nép számára. A kiváltságos kevesek ízlésének kiszolgálása helyett a közönség igényeit akarták kielégíteni. Olyan lakásokat akartak építeni, amelyek megfelelnek az emberi szükségleteknek: meg akarták teremteni a sugárzó várost. Ám nem számoltak a burzsoáziával, amely jó piaci érzékével az elméleteket azonnal a maga hasznára fordította, és a profittermelés szolgálatába állította. A hasznosság rövid időn belül egyet jelentett a nyereségességgel. Az akadémizmust megtagadó formák az uralkodó osztály új díszleteivé váltak. A racionális lakás minimális lakássá, a sugárzó város városi*

elemek rendezetlen halmazává, a vonalak egyszerűsége formai szegényességgé változott. A szakszervezetek, a szövetségek és a szocialista önkormányzatok építései átálltak a whiskytermelők, a mosószergyártók, a bankárok és a Vatikán szolgálatába. A modern építészet, amely az új életkörülmények megteremtésével kívánt szerepet vállalni az emberiség felszabadításában, az emberi környezet tönkretételére szerveződtött óriási vállalkozássá alakult.”

És valóban, ha szétnézünk: a modern design igen hamar a nép ízlésének általános felemelése helyett, az esztétikumtól áthatott világ álma helyett, a *corporate identity*-ben testesült meg. Az univerzális designt felhasználta a vállalati vagy cégmarketing. Vagy ugyanúgy kevesek igényét kielégítő luxuscikké változott, éppen azzá, amit korábban meg akart haladni.

Charles Jencks – sokat idézetten – egy amerikai lakótelep 1972-ben történt felrobbantásához köti a modernizmus halálát. Az előbbieken alapján sokkal logikusabb azt mondani, hogy a modernizmus ott múlt ki, ahol született, azaz Párizs utcáin 1968-ban, ahogy ezt egyébként Richard Weston írja *Modernizmus* című könyvében. A párizsi diákok (és ugye tudjuk, nemcsak ők) lázadtak fel az establishment ellen, azaz a cégek és a korporatív bürokráciák hatalma ellen. Ezekben a lázadásokban sok építészeti követelés is volt.

1968 után a „szocializmus”, a jóléti állam, a gazdasági és a társadalmi tervezés teljesen visszavonult az új jobboldal és a piaci erők – úgymond – szabad játéka elől.

Ha ezt így vesszük tudomásul, akkor Jencks értelmezésével szemben a *posztmodern vagy posztmodernista korszakot tágabban kell értelmezniünk*, mint a korábbi stílusok historizáló egyvelegét. Az a valószínű, hogy a posztmodern stílus utáni

irányzatok ugyanúgy a posztmodern állapothoz tartoznak. A dekonstruktívizmus vagy a high tech vagy a különféle minimalizmusok egyaránt felvesznek egy-egy szálát a modernizmus gazdag hagyatékából. Különböző narratívákat mondanak, de lényegük, hogy egyfajta *imázst* akarnak teremteni.

A high-tech talán Mies van der Rohe kifinomult függönyfal szerkezeteit feszíti a végsőkéig hártáykká, a dekonstruktívizmus az orosz konstruktívok hagyományának szálait veszi föl, a minimalizmus talán a *majdnem semmi* elvét viszi tovább.

Közülük egyébként kiemelkedik a dekonstruktívizmus, amely a modernista komponálás elveit vállalja fel és filozófiai alapokat keres a kompozícióhoz. *De-centrál, dis-comfort*-ot teremt *dis-ruption*-okat hoz létre.

Látható, hogy a modernizmus formai rendszerének és technikáinak szinte egész repertoárja párhuzamosan jelen van. Ezeket használja, ki-kiemelve egy-egy szálát a gombolyagból. Így folytatódik a posztmodern állapot, amely a történeti stílusok után a modernizmus építészetét is kiaknázhatónak tekinti egyfajta új eklektikában. A modernizmus meglepően kreatív eredményeit használja föl formavilágában, azaz inkább csak annak eredményeiből él, semmint azt továbbvinné. A jobb világ építésének optimizmusa elmúlt.

A Bauhaus stílusban épített lakópark szinte semmiben sem különbözik ugyanennek a mediterrán változatától. A dekonstruktivista bérirodaház is az marad, ami, nem válik egy profán kor szakrális építészetévé.

Ugyanez persze valószínűleg elmondható az organikus építészet formai elemeit alkalmazó mai építészetre is. Ez azonban jelen írásnak nem tárgya.

Budapest, 2004. október 21.

LENDVÁN (Szlovénia) felavatták Makovecz Imre színház-épületét, az ottani magyar kultúra otthonát.

JÁSZBERÉNYBEN nyáron átadták a Sáros László tervezte Coop Áruházat.

HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK

Z. Tóth Csaba

A XXI. SZÁZAD – 2992-BŐL NÉZVE

A londoni *The Economist* névtelen jövőbelátói különös időutazásra invitálták az olvasókat a rangos gazdasági magazin 1992 évvégi és 1993 újévi, dupla számában (december 26. és január 8.) *A katasztrofális 21. század* című cikkel, amely igen nagy távlatból, 2992-ből tekint vissza századunkra. Szórakoztató fikció a szabadságon lévők számára, vagy nagyon is komolyan veendő figyelmeztetés a politikusoknak, a gazdasági élet szereplőinek, sőt szuggesztió: merre kell mennie a Nyugatnak, hogy mindaz, amit a cikk említ, ne történjék meg vele? Avagy éppenséggel forgatókönyv arról, ami meg fog történni, hogy létrejöhessen a rég megálmodott nyugati világkormány, a cikk szavaival a *Demokráciák Általános Szövetsége*?

Noha az írás tizenkét esztendeje látott napvilágot, érdemesnek látszott lefordítani, mert beletartozik az ismeretlen forrásból, többnyire a nyugati politikát rendkívüli mértékben átható titkos, féltitkos társaságoktól származó közlések sorába, melyek a világtörténelem további menetére vonatkozóan tartalmaznak többértelműségbe – és gyakran cinizmusba – rejtett információkat. Ilyen közlés volt például az ún. Nagy Péter cár végrendelete a 18. század végén (*Országépítő*, 1997/2), vagy a 20. század fordulóján a House ezredesnek, Wilson elnök különleges tanácsadójának tulajdonított *Philip Dru: Administrator*, és két térkép: a londoni *The Truth* magazin 1890. karácsonyi mellékletében szereplő Kaiser's Dream Európa-térképe, valamint száz év múlva, 1990. szeptember 1-én ugyancsak az *The Economist*-ban megjelent *új és pontos világtérkép*, az összeolvasztott Euro-Amerikával, ideológiai-kulturális egységekben tömörített és ezek mentén szétszabdalt földrészekkel, és a közép-ázsiai hatalmi vákuum felé nyugatról tempózó „tengeri kígyóval”. Úgy tűnik, valóban az történik a nagyvilágban, amit ezek a „dokumentumok” sugallnak (lásd még Terry M. Boardman: *Mapping the Millennium*, London, 1998).

A jelentősebb történelmi változások küszöbén az exkluzív társaságok szükségét érzik, hogy útra bocsássanak ilyen közléseket, valószínűleg azért, hogy az általuk tervezett, és természetesen a reális szellemi-politikai erőket, folyamatokat is figyelembe vevő, azokat többszörös áttétellel felhasználó fő irányvonalakról rövid úton hírt adjanak a fontos embereknek, akiket illet, másrészt talán hogy elmondhassák: „mi előre szóltunk”, és még némi becsvágy is hajthatja az ismeretlenségbe burkolózó „tervezőket”. Egyúttal tesztelik a szélesebb közvéleményt, vajon észreveszik-e ezeket a közléseket, s ha igen, milyen reakciókat váltanak ki? Vajon a média-propaganda, vagy egyes, jó előre megtervezett, provokatív események csupán naiv válaszokat szülnek, vagy kételkedni

kezdenek, és kérdéseket tesznek fel az emberek? És ebből következően, milyen más eszközök bevetése válhat még szükségessé?

Ha túl akarunk lépni a naiv szimpátia-antipátia állapotán, ami megakadályozza a hiteles megismerést, ezeket a sajátos, és gyakran nehezen megfogható előrejelzéseket mindenesetre meg kell tanulnunk észrevenni és megfelelően olvasni, amellet természetesen, hogy sokak számára nem kell magyarázni, mi is történik körülöttünk. De hogy ne legyenek kétségeink, mindjárt a 21. századról szóló cikk után, egy *Kis hálózati kalauz* az Illuminátusok Rendjét jelöli meg, mint amely teljes mértékben rendelkezik a hatékonyság ismérveivel: hatalommal, titkos-sággal, szervezetséggel, hiedelmekkel, rituálékkal, és zártkörű-séggel, s amely *azoknak a hálózata, akik futtatják a hálózato-
tokat*. Nyitott kérdés, hogy ez így van-e, vagy sem, hiszen azt is hozzátesszük: *bárki, aki ír a rendről, az vagy hazudik, vagy része egy konspirációnak, ami a megfélemlítésre irányul*.

Az alábbi fordítás mintegy párt alkotva az 1990-es világtérképpel, egyértelműen megelőlegezi Samuel P. Huntingtonnak a szuggesztió határán mozgó forgatókönyvét a hidegháború utáni békétlenség új amerikai doktrínájáról, a civilizációk összeapásáról (*The Clash of Civilizations*). Írásának első változata 1993 nyarán jelent meg a New York-i Council on Foreign Relations (C.F.R.) lapjában, és kapcsolódik Zbigniew Brzezinski *A nagy sakkasztala* című könyvének néhány lényeges mondanójához. Amit még tudhatunk: a történész Carroll Quigley írja a *The Anglo-American Establishment* 138. oldalán, hogy a *The Times* és más lapok mellett az *The Economist* szerkesztőségében is nagy befolyást gyakorolt a Milner/Kerekasztal-csoport, és ugyanő tudósít arról, hogy a C. F. R. is kezdettől fogva befolyásuk egyik fő eszköze. Így a cikk, amely nyomatékosan *az egyik legjobb munkának* nevezi magát a témában, fokozott érdeklődésre tarthat számot. Itt is végigvonnul a W. T. Stead által megfogalmazott ósintrikus elv (*Országépítő*, 2004/1) árnyéka. Az elénk táruló polit-fiction lényege, hogy ismét falra fesse, megidézze az ördögöt, amelyre mutogatva

létrehozható egy újabb nagy szintézis, most már az anglo-amerikai vezetési világkormány – miként a világháborúkra, és az 1917 után gondosan támogatott „rossz fiúkra” hivatkozva meg lehetett teremteni az USA által dominált nemzetközi szervezeteket és az Európai Uniót. A cikk ugyanis újfent azt sugallja, hogy a Nyugatnak egyesítenie kell erőit Amerika vezetése alatt, hogy megbirkózzon a két új óriás – a két új, felhasználandó ördög! –, Kína és az iszlám világ leendő szövetségének fenyegetésével.

A cikk a 21. század *szörnyű eseményeiről* beszél, a gazdasági szabályozások felbomlásáról, nagymérvű elszegényedésről,

a demokrácia vezérlő lámpájának elhomályosulásáról (az I. világháború előestéjén hasonlóan fejezte ki magát Sir Edward Grey a brit parlamentben: *Egész Európa fölött kialudtak a lámpák, és a mi életünkben már nem fogjuk látni a fényüket*). Azután szó van egy feléledő „hipernacionalizmusról”, amely a nemzeti szuverenitás nevében megsérti az emberi jogokat, és egymás ellen fordítja a korábbi nyugati szövetségeket is. A cikk beszél Oroszország további lerombolásáról a kínai-muszlim szövetség által, az „oroszországi káoszról”, „keleti anarchiáról”, menekültek áradatáról, amely ellen a nyugat-európaiaknak legalább akadályt kellene építeniök, *a kelet-európai volt kommunista országok uniós felvételével*. . . Végül úgy tűnik Amerika fogja „felszabadítani” az oroszokat, mint ezt a 2002-ben írott cikk fikatív szerzőinek orosz-amerikai neve mutatja, s az, hogy a „kiadó” a moszkvai *Kalifornia Egyetem* – és nem egy Los Angeles-i Moszkva Egyetem.

Három konkrét okot is megjelölnek, amelyek a demokráciák hanyatlásához vezet(het)nek a katasztrofális 21. században: *a tiszta gondolkodás hiánya* az első, amin a nyugati szövetség felismerésének elmulasztását értik, *a képzelőerő hiánya* a második ok, ami a lehetséges világproblémák fel nem ismerésére vonatkozik, majd harmadik okként *az akarat hiányát* említik, miszerint Amerika nem akarná vállalni a vezetést, belső, társadalmi problémái miatt, és visszaesne az izolacionizmusba.

Mindhárom ok tehát lényegében az atlanti kapcsolatok erősítésének szükségességére utal, aminek hiányában természetesen sötét jövő vár az emberiségre. De a legérdekesebb talán az, ahogy az utolsó fejezetben a cikk írói kifejtik, hogy a hanyatlás mélyen fekvő okai végső soron a felvilágosodás korának eszményeire vezethetők vissza, melyek szerintük hamissá, tévedéssé váltak. Mint a szerzők mondják, a demokráciák azért fognak mélypontra jutni, mert elmulasztottak új egyensúlyt találni az egyéni szabadság és az egyetemes moralitás, szabadság és törvény között. Itt annak tanúi vagyunk, hogy újra a tekintélyelvű állam központi szerepét hangsúlyozzák, hiszen a moralitás megfelelőjeként a következő mondatrészben *törvény* emlegetnek, nem pedig a morális intuíciók kifejtését a szabadságra, önálló ítéletalkotásra és egyben önzetlenségre nevelés által. Ami a morális-szociális strukturák újabb kori defektjeit illeti, az egyensúlyhiány felvetésében van is valami, de miért lett kifejezetten *hamis* az anglo-amerikanizmus mögött állók számára az egyéni vagy nemzeti szabadság és önrendelkezés elve 1990, és leginkább ma, 2001. szeptember 11. után?

Nagy valószínűséggel ugyanazok az okkult társaságok, amelyek eszközként használták a felvilágosodást, hogy aláássák a szellemi-keresztény szemléletet, és az embert megfosztva magasabb rendeltetésétől, emberállattá, embergéppé tegyék, most a szemünk láttára felhagynak a korábbi stratégiával. Miért ez a nagy pálfordulás, amely szinte felhív erre másokat is? Mert a szabadság túlzott hangoztatásával nem teremthető meg semmilyen unió, semmilyen nyugati érdekeket szolgáló absztrakt pénzdiktatúra. Mert a „szabad világ” 1990 előtti nyugati szlogenjét fölülírta az EU-ban, vagy most, a terrorizmus elleni küzdelemben egyre inkább kötelező lojalitás az angolszász világ és nagyralátó céljai iránt.

A Milner-csoport egyik vezető tagja, Lord Lothian a II. világháború kitörése előtt kifejezetten arról beszélt, hogy *az anarchia gyökere a nemzeti szuverenitás*, ezért a megoldást az jelentené, ha a Népszövetséget – melyet *az új világrend kezdé-*

tének nevezett – az európai nemzetállamok továbbfejlesztenék *egy organikus és felbonthatatlan kötelékké ... egy nemzetközösséggé*. Hasonló véleményen volt Lionel Curtis, a csoport Milner utáni vezetője 1945 őszén, aki úgy gondolta, hogy keresztényi dolog feláldozni az egyes országoknak saját nemzeti érdekeiket Anglo-Amerika érdekeiért, melyeket természetesen minden nemzet közös érdekeként állít be: *A világháborúk veszélyét nézetem szerint nem lehet teljesen elkerülni csak egy nemzetközi kormány révén, amelyben részt vesz az Amerikai Egyesült Államok*. Egy évvel korábban, 1944-ben pedig így írt: *a brit demokráciáknak* (beleértve a volt domíniumokat, mint Kanada vagy Ausztrália) *egy unióban kellene egyesülniök Nyugat-Európával a közös biztonság érdekében* (Lionel Curtis: *World War – Its cause and cure*. Oxford, 1945). És lőn az ENSZ, és lőn a NATO, és lőn az Európai Közösség.

Ezzel látszólag ellentétben, a *The Economist* jóslata szerint 2006-ban az utolsó amerikai katona is elhagyja Európát és Ázsiát – amit egy középkori iniciáléhoz hasonló grafika is ábrázol a cikk elején, a hajón távozó Uncle Sammel és a lángokban álló Kelet-Európával. Ha ez nem épp arra akar ösztönözni, hogy itt maradjon az „ideiglenesen” Európában állomásozó amerikai haderő, akkor a kivonásukról szóló ötlet már 1992-ben egy hosszú távú terv része lehetett, és azt is jelentheti, hogy az angolszász-nemzetközi háttérkormány egy adott pillanatban odaveteti Európát a nem kis részben épp általa felheccelt keletieknek, egy új tatárjárásnak. Egyelőre mind Ázsiával, mind Európával kapcsolatban az amerikai kivonulás ellenkezőjét tapasztalni: ezt mutatta már az 1991-es Öböl-háború, és a jugoszláviai háború is módot adott az USA vezette NATO túlméretezett balkáni beavatkozására. A globalizáció főpapjai szükségesnek tarthatnak még egy harmadik nagy világégést, melyet követően az emberek most már egyhangúan áhítozni fognak a cikk végén említett *Pax Democratica* után. Hogy mikor? Mint az írás utal rá, a Föld mai lakosságának mintegy fele, három milliárd ember el fog pusztulni a 21. században. A 30. században azután a maradék 3 milliárd immár könnyen keresi az egyensúlyt értelem és érzelm között. . .

Még több más érdekes felvetés megfogalmazódik az *The Economist* cikkében, melyek elemzését azonban kinek-kinek a képzeletére bizzuk, a felfedezés örömevel együtt. Egyúttal el is búcsúzzunk a Rhodes-Milner vagy Kerekasztal-csoportoktól, áldásos tevékenységük további ismertetésétől, jöllehet ezt a témát korántsem merítettük ki teljesen. Sorozatunkkal nem akartuk a *clash of civilizations* doktrína egyre pörgőbb malmára hajtani a vizet. Nem állt szándékunkban az sem, hogy lekicsinyeljük tehetséges angol vagy amerikai embereknek a modern korban számos területen játszott pozitív szerepét, hiszen nagyrészt ők is elszenvedői – sőt, gyakran a demokráciáért aggódó kritikusai – vezetőik politikájának.

Bizonyos fokig még elismeréssel is adózhatunk az iránt, hogy a Milner-csoport tagjai oly sikerrel tudtak egy közös célért cselekedni, sőt átadni az iniciatíváikat, az érdekeiket szolgáló integrációs rendszert a körön kívül állóknak. Amellett, hogy ismertetéseinkre okot adtak az *új világrend* alakulásának radikális fejleményei, valamint az Európai Unió keleti bővítése, azért láttuk szükségesnek bővebben, több számon át beszélni erről az igen befolyásos, de még ma is csak kevésbé ismert, rendre elhallgatott elit-hálózatról, hogy a felszínes politikai vagy történettudományi közhelyeken túl, hitelesebb képet adjunk az

anglo-amerikanizmus törekvéseiről, és újratanuljuk a kapitalizmus természetrajzát. De legfőképp azért, hogy bemutassuk a teljes tárgyilagossággal és eleganciával végigvitt, ám morálisan, szellemileg erősen kifogásolható okkult politikai dialektikájukat, amellyel rafinált módon kihasználták a különböző népek társadalmi-politikai életének gyakran ellentmondásos természetét, jobb és baloldalt, idealizmust és ateizmust egyaránt, s amely dialektika a színpalak mögött a 20. századi történelem alakításának tényleges alapelve, módszere lett, a demokráciáról való szavalás leple alatt.

Carroll Quigley az amerikai belpolitika kapcsán szemléltette ezt, amikor leírta, hogyan használta fel az egymással versengő jobb és baloldalt a társadalom politikai manipulálására a világ egyik legnagyobb befektetési bankja, a J. P. Morgan and Company tulajdonosa: *A Wall Street és a baloldal közötti jelenlegi szövetségek... valójában a Morgan bank és a baloldal közös társulásaiból erednek, ezek folytatásai. Morgan számára valamennyi politikai párt egyszerűen csak egy használandó eszköz volt, és cége biztos lábakon állt minden pártban. Maga Morgan, továbbá Dwight Morrow és más partnerek, a republikánusokkal alkottak szövetséget; Russell C. Leffingwell a demokratákkal, Grayson Murphy a szélsőjobbal, Thomas W. Lamont pedig a baloldallal... Sajnos itt nincs tere annak, hogy bemutassuk ezt a nagy és máig elmondatlan történetet, de emlékeztetni kell arra, hogy mindaz, amit itt elmondunk, csupán része egy sokkal nagyobb képnek. (Tragedy and Hope. 1966)* Antony Sutton Wall Street-könyveiben később igazolta, hogy ez jellemző az anglo-amerikai külpolitikára is, amely a gazdasággal összhangban működik. És ezen a ponton a kutatásunk tulajdonképpen egy politikai démonológiába, politikai-gazdasági bűnszövetkezetek titkosszolgálati jellegű, fedett manipulációiba torkollik, melyeknek része a tömegpropaganda befolyásolása.

Szándékunk az volt, hogy az e rovat hasábjain elhangzottak igazi felébredést hozzanak és további keresésre, gondolkodásra ösztönözzenek. Világossá kell váljon mindenki számára, hogy a hosszú távú angolszász érdekek mentén működő manipulatív dialektika nagy mértékben felelős nemcsak Közép-Európa szétrombolásáért, hanem a demokrácia, a szabadság értékeinek egyre növekvő devalválódásáért is, mind Európában, mind Amerikában; azaz mindazokért a folyamatokért és ellenfolyamatokért, melyeket nemkívánatosnak jellemez az alábbi írás is. Sőt, e folyamatok nyomán a demokrácia az ellentétébe fordult: egyfajta birodalmiság, szép szavakkal takargatott, kifinomult diktatúra fejlődött a talaján, olyasmi, amit korábbi századoktól kezdve épp a demokratikus eszmék, törekvések által akartak meghaladni.

Ha ezeket a ma egyre erősebben észlelhető tendenciákat továbbgondoljuk, akkor – már csak magának a hatalomnak a természetéből következően is –, hihetetlenül megnövekedett elnyomást láthatunk uralkodni a jövőben, az emberérettel való állami rendelkezés totális kiterjesztését *az emberiség üdve, jóléte érdekében*, melynek csupán kezdetleges előjátékai, kísérletei voltak a bolsevik és fasiszta diktatúrák. Sokan megtapsolják majd az új arrogancia politikáját, ahogy manapság, különös módon jobbról is, balról is egyaránt megteszik. *És imádnak a sárkányt, aki a hatalmat adta a fenevadnak; és imádnak a fenevadat, ezt mondván: Kicsoda hasonló e fenevadhoz? Kicsoda viaskodhatik övele? (János apok. 13,4).*

Vajon a történelem igazolja-e az Apokalipszis talányos szavait? A kérdés nem költői, nem vallási, hanem arra vonatkozik, ami összefügg a világtörténelem mélyebb impulzusaival, melyekkel úgy tűnik tökéletesen tisztában vannak az okkult politikai dialektika elsődleges alkalmazói, a sötétség fiai, az akadályozó szellemi hatalmak által inspirált páholyok. Látni kell, számukra az anglo-amerikanizmus is csupán eszköz, ahogyan eszköz volt a korábbi századokban a Velencei Köztársaság intrikus gazdasági-politikai hatalma, melynek segítségével többek között a Brit Birodalom és a materializmus világhódító művét elindították, gondolatokból tettekre váltották a 16-17. századtól. Együttműködő és versengő illuminátusok, jezsuiták, szabadkőművesek, fekete guelfek, netán cionisták, vagy a CIA és az asszasszinok? Nem ez a lényeges. Mert nem emberek, fajok, vagy kultúrák ellen kell harcolnunk, még ha a kezünkbe is akarják adni a kardot, hanem a mélység embergyűlölő istenei ellen az igazság, a megismerés krisztusi fényével. Mint Leibniz írta: *Isten azért engedi meg a rosszat, hogy a leküzdése által jobbá váljunk.* Ennek a rossznak a valódi gyökerei azonban az emberi világ határain túl fekszenek, így leküzdésükhöz is mélyebb valóságmegismerésre, figyelmesebb hozzáállásra van szükség.

Ha komolyan vesszük az emberi fejlődést, ha korunk visszasságai hatására nem esünk egyfajta cinizmusba, egoista regresszióba ennek a fejlődésnek a lehetőségével szemben, akkor meg kell próbálnunk átszemlélni a politikai dialektikát használó „demokratikus birodalom” felemás megjelenési formáit, amelyek a társadalmi életet, a kultúrát, az emberi lelkeket – általában különböző politikai csinnadratták közepette – igyekeznek megfosztani ettől a fejlődéstől, elfedni a lényegét, mindazt a jót, amivel az embernek mindennapjai során foglalkoznia kellene emberi-szellemi kiteljesedése érdekében.

A birodalom a többpárti – de végső soron jobb-bal tudathasadásos – demokráciát és az erősebbek által uralt „szabad” piacgazdaságot tartja mindenki számára követendőnek, civilizációs mintának, de egy antiszociális „létért való küzdelem” másokra kényszerített, eleve egyenlőtlené tett, 19. századi téveszméje jegyében. Annak is egyértelművé kell válnia azonban, hogy csak előre menekülhetünk: az emberi társadalmak életét előbb-utóbb, és mindenekelőtt Közép-Európában, megfelelő formában – azaz legalább olyan tárgyilagossággal mint nyugaton, de hozzá még egy elmélyültebb, életszerűbb szellemi-morális felismeréssel a tarsolyunkban – fel kell szabadítani mind az álszent, szűk körű politikai ideológiák, mind a gazdaság, különösen a pénzvilág túlhatalmától, hogy a három életterület, a szabad szellemi-kulturális élet, a jogegyenlőség elvén nyugvó jogi-politikai élet és a testvériességre, valódi partnerségre törekvő gazdasági élet önmaga alapjaiból és törvényszerűségeiből kiindulón egészségesen, szabadon működhessen. Ez kellett volna legyen a kelet-európai rendszerváltozások fő tanulsága 1989–1990-ben, hogy a demokrácia, ha nem is egy csapásra, de fokozatosan az lehessen, amire hivatott: a nép uralma, s nem egy oligarchikus élité, amely országok, egész földrészek fölött akar gyámkodni, befolyást gyakorolni, hasonló helyi oligarchák révén mindig továbbmentve elavult világrendszerét, mely gazdag kevesekre és elszegényített tömegekre osztja az emberiséget. Amíg ezt nem érti meg, addig Közép-Európa nem lesz igazán önálló, nem tudja betölteni szociálisan és szellemileg harmonizáló szerepét Kelet és Nyugat között, és a múlt ismétlésére kárhoztatják a tőle idegen szellemiségű, sőt vele ellentétes erőket.

VILÁGTÖRTÉNELEM

13. fejezet

A KATASZTROFÁLIS 21. SZÁZAD

Dwight Bogdanov és Vladimir Lowell „Világtörténelem” című műve (Kalifornia Egyetem, Moszkva, 640 oldal, megjelent 2006-ban) a legjobb munkák egyike a demokrácia 1991 utáni hanyatlásáról. Íme, a könyv 13. fejezete:

Ragyogó alkalom nyílt a világ számára, amelyet korábban ritkán láthatott. Mint a 12. fejezetben kifejtettük, az eszmék háromoldalú háborúja, amely kitöltötte a 20. század nagy részét, elsőprő győzelemmel végződött a liberalizmus egykor látszólag kudarcra ítélt erői számára. A faji totalitarizmus 1945-ös legyőzését a kommunista totalitarizmus 1989-90-es legyőzése követte, és a győztes pluralisták úgy látták, lábaik előtt hever a jövő.

A kommunizmus összeomlása elhozta az általános megegyezést, miszerint a szabadpiaci kapitalizmusnak nincs más komoly alternatívája a gazdasági élet megszervezése tekintetében. Majdnem ilyen általános volt a megegyezés afelől, hogy a többpárti demokrácia a legjobb politikai forma; csupán egy maroknyi diktátort nyugtalanít hatalmának megőrzése – legtöbbször a muszlim Délnyugat-Ázsiában található –, és az öregek, akik Kínát vezetik, nyíltan félreálltak az új ortodoxia előtt. Ehhez az ideológiai győzelemhez hozzáadódott – az 1991-es Öböl-háborúban – egy katonai siker, amely megerősíteni látszott az új hatalmi egyensúlyt. A pluralista szövetség technológiai fölényrel rendelkezett a fegyverek terén, ami úgy tűnt, legyőz bármilyen lehetséges ellenlábast.

Potenciálisan mindez nagyobb változást jelentett a történelem folyamán, mint amikor Anglia legyőzte a napóleoni Franciaországot 1815-ben. Az döntött, aki katonailag domináns volt a 19. században, de ez nem vetett véget az ideológiai tévedésnek, amely 1789-ben Franciaországban kezdődött és új alakban ismét megjelent 1917-ben Oroszországban. Az 1989-90-es események még döntőbbnek bizonyultak, mint a reformáció győzelme a 17. században. Ami változott, az az ideológiai színtér, de ez semmiben nem döntötte el a katonai és politikai erőegyensúlyt Európában.

A Kr. e. 31-ben lezajlott actiumi ütközet óta, amely lehetővé tette a Pax Romana-t a következő két évezredre, talán nem volt még egy ilyen változás, amely így átalakította volna a világot; és 1991-ben – eltérően Kr. e. 31-től – a központi eszme, amelyen az átalakulás nyugodott, a győztesek hite volt minden ember politikai és gazdasági szabadságra vonatkozó jogában.

De az átalakulás sohasem történt meg, olyan okok miatt, amelyeket a mai történész-hallgatók jobban megérthetnek, mint a korszak emberei. A 21. század a katasztrófák százada lett, és a 2300-as évekig nem volt lehetséges a ma létező Demokráciák Általános Szövetségének megeremtése. Miért jött az 1991 utáni hanyatlás? A tiszta gondolkodás hiánya, a képzelőerő hiánya és az akarat hiánya miatt.

Oszlop oszlop után dől ki

A tiszta gondolkodás hiánya a győztes koalíció mindhárom tagjánál fellépett – az Egyesült Államoknál, az Európai Közösségnél és Japánnál. Ha akarták volna, megoszthatták volna a szabadság és jólét áldásait a világ nagy részével, a 21. század végétől.

Akarták is, azonban nem értették meg, hogy sikerükhöz szükséges partnernek maradniok. Ehelyett mindhármuk szinte egyszerre kezdte előtérbe tolni saját magát a többiekkel szemben. 2006-tól, amikor az utolsó amerikai katona kivonult Európából és Ázsiából, a koalíció összeomlott.

Először a gazdasági rivalizálást okolták. Valóban, 1991 előtt is voltak éles ellentétek az amerikai-európai-japán kereskedelmi kapcsolatokban. Ezek még jobban kiéleződtek az 1990-es években. Az optimizmus rövid fellángolása után a kísérlet, hogy még liberálisabb kereskedelmi szabályozást állítsanak fel, abbamaradt, mivel a protekcionizmus megtorló lépésekhez vezetett, ami újabb ellenakciókat eredményezett, és így tovább. A század végétől egyáltalán nem volt szabályrendszer. A kereskedelmi hanyatlás ártott a világ gazdagjainak; de sokkal inkább ártott a szegényeknek, mert a kereskedelmi háborúban, amely ezután következett, védtelenek voltak.

A gazdasági verseny közepette, mint látni lehet, a megosztottság mélyebb oka működött. A 20. század végén általánossá vált a fejlett országokban annak hangoztatása, hogy túljutottak a nacionalizmus betegségén. De eltúlozták a gyógykezelésüket. Sőt, az az erő, amely létrehozta a nacionalizmust a 18-19. században, most nagyobb mértékben jelent meg. A vágy, hogy megeremtsenek egy identitás-érzést, megkülönböztetve magukat másoktól – „minket” „azoktól” – az egyes országokból áterjedt egész régiókra. Nem volt politikai vagy filozófiai hit, amely elég erős lett volna, hogy ellenálljon ennek a folyamatnak. Megjelent egyfajta hipernacionalizmus. Az új világrend reményét megtörte az Európai Restauráció, a Kína-Japán Együttműködési Övezet és az Új Amerikanizmus.

A képzelet hiánya ezt a helyzetet még súlyosabbá tette, különösen Európában. Az európaiak, akik a 20. század első felének háborúiban elvesztett hatalmuk visszaállítását keresték, megpróbálták létrehozni egy európai uniót. A kommunizmus hirtelen bukásával úgy gondolták, hogy szükséges felgyorsítani a folyamatot. Így is tettek, és Európa nyugati részére koncentráltak, ahol az eszme kialakult – de elmulasztottak foglalkozni a kontinens keleti, volt kommunista részével.

A nyugat-európaiak bevágták az ajtót a kelet-európai export előtt, ezáltal olyan országokat, mint Lengyelország, Magyarország és Bohémia (Csehország - a ford.) – melyek némi segítséggel előreléphetek volna a demokratikus kapitalizmus felé –, a gazdasági és politikai zavarok hosszú periódusára kárhoztatták. A nyugat-európaiak elmulasztották azt is, hogy megállítsák a mészárlást, amely Jugoszlávia széteséséhez társult. A későbbi szörnyűségek a volt Szovjetunióban talán túl nagyok voltak ahhoz, hogy bárki megállítsa őket; de Nyugat-Európa legalább építhetett volna egy akadályt, a Baltikumtól a Fekete-tengerig, önmaga és az oroszországi káosz között.

A nyugat-európaiak a 90-es éveket azonban azzal töltötték, hogy vitatkoztak az egymással vetekedő alapszabályokról; a keleti anarchia Németország határáig terjedt; és 2008-tól a szabad Európa alig volt nagyobb, mint 1988-ban.

Az akarat hiánya Amerikát jellemezte. Pedig 1992-től az Egyesült Államok volt az egyetlen hatalom, amely mindezt megelőzhette volna. Meg volt a katonai ereje, egy még mindig hatalmas gazdasága, és a képessége, hogy a világot egészként lássa. Az optimisták úgy hitték, hogy a 20. század ujjongása afelett, hogy az Egyesült Államok kétszer megvédte a világdemokráciát, megmentené az amerikaiakat az izolacionizmushoz való vissza-

térestől, amit a 19. században választottak maguknak, és úgy hitték, hogy Amerika újra a megmentő lehetne.

Az optimisták tévedtek. Amerika gazdasági és faji nehézségei, és Európával, Japánnal való kapcsolatainak növekvő megromlása felemésztette a vezetésre irányuló akarátát. Clinton elnök egy ideig fenntartotta a lehetőséget, de a század végétől a befelé fordulás győzött. A 2003-as Buchanan-doktrína – melyet 180 évvel azt követően hirdettek ki a kongresszus, hogy Monroe elnök deklarálta Amerika önrendelkezésének elvét – Amerika számára a 21. századot a 19. század újabb kiadásává tette (Pat Buchanan jelentősen támogattott republikánus, tüzesen katolikus jelölt volt a 1992-es amerikai elnökválasztáson; az írás eszerint már 1992-ben számolt egy későbbi republikánus vezetéssel – a ford.). A 20. század csupán egy csodálatos eltévelyedés volt.

Mivel az Egyesült Államok most engedékenyebb volt a többi amerikaival kapcsolatos bánásmódjában, az új kiadás jobb volt, mint a régi. Az Egyesült Államok néhány évtizedet azzal töltött, hogy hozzászokjon szűkülő horizontjaihoz, és belső problémáinak megoldásával foglalkozott. De a 2000-es évek közepétől a nyugati félteke egészében véve nyugodt, viszonylag prosperáló, és majdnem teljesen demokratikus volt. A szabadkereskedelmi nemzetek nem-dogmatikus szövetsége volt ez, amelyet védett a körülöttük elterülő óceán (és az Egyesült Államok nukleáris fegyverzete) a bárhonnán fenyegető zűrzavartól. Még Quebec is csatlakozott a Pán-Amerikai Szabadkereskedelmi Övezethez, azzal a feltétellel, hogy nevét franciás ékezzel írhasa. Ez a viszonylag meglegedett nyugati félteke azonban sajnos nem lett mint a világ többi része számára. Itt a pluralista szövetség szétesésének következményei kezdtek jelentkezni, egyik a másik után.

Többé nem lehetett remélni, miként számosan vélték az 1990-es évek elején, hogy a demokráciák néha küldhetnek katonákat, hogy megvédjék a népeket a kor szörnyű eseményeitől – néhány országban a tömeges éhínségtől és az ehhez társuló banditizmustól, másokban a demokráciát brutálisan elnyomó katonai diktatúráktól, másutt a jól szervezett kormányok összeomlásától. Szomáliában az Egyesült Ideiglenes Rezsím (1993–1998) megmutatta, mit lehet tenni. Élelmet osztottak, ami több millió embert megmentett az éhhaláltól, újjáépítették az ország infrastruktúráját, és megszervezték a közigazgatást a választásokig a két országban, melyek megosztása mellett maguk a somáliaiak döntöttek.

De a somáliai beavatkozás az utolsó ilyen jellegű vállalkozás volt. Az intervenció pénzbe és életbe került. Ha ennek elfogadása nehézséget jelentett a demokráciák számára akkor, amikor még szövetségesek voltak, akik megosztották a terheket, ez lehetetlenné vált most, amikor a szövetség felbomlott. Az az eszme, hogy a világ többi része megsegíthető a szabadság és a jólét felé vezető úton, elhalványult a népek gondolkodásában. A jugoszláviai kudarcot követően Nyugat-Európa egy mentális függönnyet eresztett le önmaga és a Bécstől keletre zajló események között. A demokrácia iránymutató lámpásának fénye elhomályosult. Gyökeret vert egy új doktrína, miszerint a szuverenitás megengedi az emberi jogok bármilyen megsértését – *cuius regio eius potestas*.

A demokratikus remények meghátrálását még gyorsabbá tette az elszegényedés, ami a világkereskedelmi szabályok felbomlását követte. Számos afrikai és ázsiai ország hirtelen még szegényebb lett, mint korábban, és könnyű prédává vált a hata-

lom diktatórikus megszerzői számára. 2030-tól a világ népességének nagyobb része élt tekintélyuralmi rendszerben, mint fél évszázaddal korábban.

Az új óriások

Ebből a zűrzavarból két új nagyhatalom emelkedett ki, melyek uralni kezdték a 22. és 23. századokat. Az első – mint az előre látható volt, bár sokan nem vették tudomásul időben a statisztikák kimutatásait – Kína volt.

A kínai gazdaságnak nem volt elég az évi 9%-os növekedési ráta, amit az 1980-as években elért; a mezőgazdasági és kisipari nyitásnak ez a periódusa könnyű volt. Amikor később Kína szembekerült a piaci rendszeren nyugvó modern tömegtermelés nehezebb feladatával, gyorsabban folytatta a növekedést, mint bármely más nagy ország, néha 2-3 százalékponttal is évente. Mivel több, mint egy milliárd lakosa volt, ez a folyamat Kínát a 2020-as évektől gazdasági nagyhatalommá tette; és mivel már rendelkezett atomfegyverekkel és képes volt fenntartani egy félelmetes nem-nukleáris fegyveres erőt is, Kína politikai nagyhatalommá is vált.

Mindazonáltal Kínában nem lett demokrácia. Természetesen már megszűnt kommunista társadalom lenni, amikor az uralkodó párt már nem ellenőrizte a gazdaságot. De ez az uralkodó párt továbbra is kinyilvánította – noha nem nevezte magát kommunistának –, hogy egy olyan nagy és nem egységes országnak, mint Kína, szüksége van erős központi kormányzatra, különösen, ha erős külpolitikát akar folytatni. A volt kommunisták olyan példákat említettek, mint Kína saját történelme, és – időben közelebb – a de facto egypártrendszer az 1945 utáni Japánban. Megegyezésre törekedtek korábbi nemzeti ellenségeikkel, amikor megtörtént a Taivannal való egyesülés 2007-ben, és az újraegyesített Kína nekilátott a piacgazdaság megteremtésének egy tekintélyelvű politikai vezetés alatt. A világ nem először látott ilyen kombinációt.

Kína első nagy külpolitikai kihívása volt, hogy mit tegyen Japánnal. Sokan a japánok közül, akik látták, merre mennek a dolgok Kínában, úgy vélekedtek az 1990-es évek végétől, hogy ha Japán meg akarja őrizni függetlenségét, atomhatalommá kell válnia. De az 1945-ben két japán városra ledobott atombombák emléke és a tény, hogy Japán lakosságának nagy része néhány sebezhető tengerparti városban él, erős ellenállást keltett e felfogással szemben Japánban; és Kína 2009-ben kinyilvánította ezzel kapcsolatos vétőjogát.

Egy kínai nukleáris töltet felrobbanása a tenger fölött Yokohamánál nem járt áldozatokkal, kivéve egy tankhajó legénységét, amely semmibe vette a figyelmeztetéseket. Ez volt a nukleáris erő utolsó katonai alkalmazása. Ez azonban megváltoztatta Kelet-Ázsia térképét, és ettől kezdve Japán olyan lett Kínának, mint ami Svájc volt korábban a nagy európai szomszédoknak: egy gazdag, független ország, amely meghatározott pénzügyi és üzleti szolgáltatásokat nyújt, de ahhoz kicsi, hogy bármiféle rivális legyen a nemzetközi porondon (Japán népessége a tizede volt Kínáénak és gyorsan öregedett).

Kínának döntenie kellett, milyen viszonyt alakítson ki a 21. század másik új nagyhatalmával. Ez volt az az erő, amely szétvetette a világot, legalább olyan hevességgel, mint egy hasonló jelenség 1400 évvel korábban, a régóta mozdulatlan muszlim világból: az Új Kalifátus, ahogyan a kívülállók nevezték, míg meg nem tanulták, hogy ez nem tréfadolog. (Meglepő a szö-

használat egyezése: november 18-án Putyin orosz elnök bejelentette, hogy Oroszország fejleszteni kezdi atomfegyvereit, mert a terroristák egy „új kalifátus” létrehozására törekednek; Amerika reakciója az volt, hogy nem tekinti ellenségesnek Putyin lépését, amely összhangban van az orosz-amerikai egyezményekkel – a ford.)

A muszlimok kudarcot vallottak, hogy fölzárkózzanak a demokráciák politikai és gazdasági fejlődéséhez, s ezt a 19–20. század értetlenül szemlélte. Ezeknek a népeknek mindazonáltal káprázatos eredményeik voltak korábbi történelmük során, és még a legutóbbi időkben is közülük számosan mutattak nagy jártasságot a tudományok és művészetek terén; és a 20. század elejétől fontos szerepet játszott, hogy földjeik tartalmazták az ipari világ fő energiaforrásának nagy részét. Az egyetlen, aminek, úgy tűnt, híjával voltak, a körülmények megfelelő kombinálása, hogy egységes erővé szervezzék magukat. Hogy ez az elemzés helyes, mutatták az Algosaibi ezredes által Szaúd-Arábiában, 2011-ben végrehajtott puccs következményei mutatták. (az eredetiben ellentmondásos az utóbbi két mondat – a ford.) Algosaibinek sikerült az, amin az iszlám oly sok kvázi-egyesítője elbukott: gyorsan ellenőrzése alá vonta az Öböl majdnem teljes olajkészletét; sikeres volt, mert a muszlimokat új geopolitikai cél felé fordította, és mindenekelőtt azért, mert 2011-től a muszlimok érezték, hogy esélyük van törleszteni régi adósságukat az épp szétforgácsolódott nyugati világgal szemben.

A forradalmárok Szaúd-Arábiában – amely most Arabiai Iszlám Köztársaság – részesedést ajánlottak a többi muszlimnak az Öböl olajvagyonából cserébe a külpolitikai szövetségért és a közös hadsereg felállításáért. Az iszlám Kelet legnagyobb része távol maradt; de majdnem minden arab csatlakozott a mozgalomhoz; Irán célszerűnek találta, hogy kompromisszumot kössön, sőt Pakisztán is hozzájárult a hadsereghez. Bár a mozgalom identitását a vallás teremtette meg, a hajtóerő a hipernacionalizmus volt, ennek a régióknak az igénye, hogy színre lépjen.

Az első áldozat Törökország volt, amelyet a többi muszlim árulással vádolt, mivel a demokrácia hazug nyugati eszméjét akarta követni. Egy kudarcba fúlt brit-francia akció Antiochiában (Szíria, 2014) lehetetlenné tette, hogy megakadályozzák Törökország megszállását. Az Új Kalifátus erői a Boszporuszig hatoltak, és a Szandzsák Háborúban (2016) létrehozták első délkelet-európai hídfőállásukat. A fő célpont azonban Oroszország bomló teste volt, az összeomlott Szovjetunió töredéke; és az Új Kalifátus itt talált alapot a Kínával való szövetségre, ami a következő két évszázadot formálta. A kínaiak vissza akarták szerezni a szibériai területeket, melyeket az egyenlőtlen szerződések révén a 19. században átadtak Oroszországnak. Az új muszlim hatalom pedig kezdte kiszorítani az orosz befolyást a volt szovjet muzulmán köztársaságokban; és ezt követően tovább nyomultak észak felé. A kalifátust Kína látta el a fegyverek nagy részével, az pedig nyugati védőszárnyat jelentett Kína számára.

A 21. század közepétől mindez megvalósult, mert senki nem volt, aki megtiltotta volna. Az amerikaiak udvariasan ismételtették, hogy a világ többi részével ők nem foglalkoznak. A megosztott nyugat-európaiak, izolálva Amerikától és az antiochiai katasztrófa miatti sokkhatás következtében nem avatkoztak közbe. India, amelyet megfélemlített az új muszlim hatalom, és amelyet meggyengített egyes észak-nyugati államainak kiválása, segítség nélkül találta magát. Afrika, a Szaharától délre egy időre kitörlődött a történelemből.

Az oroszok, a gazdasági zavarok és a rövid életű kormányok éveit követően, nem voltak abban a helyzetben, hogy ellenállhattak volna. Hadseregük szétzüllött, és a megsemmisítő kínai választól való félelmükben nem használták idejétmúlt atomfegyvereiket. Két rövid hadjárat következtében Oroszország határai az Urálig tolódtak vissza, és a Közép-Uráltól az Azovi-tengerig húzódó bizonytalan vonalig. A menekültek áradata növelte a nyomást Nyugat-Európára. A kínai-muszlim szövetség, ismerte az európaiak még meglévő komoly nukleáris erejét, óvatosságból úgy döntött, hogy nem nyomul tovább; de az új szuperhatalom létrejött.

A ciklus vége

Visszatekintve 2992-ből, láthatjuk, miért veszítették el a demokráciák az 1990-es évek nagy esélyét. Az, hogy a 20. századot a kétfrontos Eszmék Háborújával töltötték a kommunizmus és a fasizmus ellen, világos jele volt annak, hogy egy történelmi ciklus a végéhez közeledik. A demokráciáknak újra meg kellett vizsgálniuk azokat az eszméket, amelyek létrehozták ezt a ciklust; de ez a vizsgálat túl későre maradt.

E demokráciák az 500 évvel korábban kezdődött Reneszánsz és Reformáció termékei voltak. Ez volt az a kor, amikor az egyén a jogait és saját felelősségét kezdte hangsúlyozni a tekintélyi szellemmel szemben, amely a megelőző korszakot uralta. Az értelem, a racionalitás újra hangsúlyozta érvényét a Hit Kora után. Mindez szükségszerű változás volt, és ezek a változások hozták létre az európai-amerikai kultúrát a következő fél évezredben. De, mint szokásos, a változások, amelyek kijavították a múlt tévedéseit, túl messzire mentek és új tévedésekké váltak.

A 18. századtól úgy gondolták, hogy az ember most elért az Értelem korába, amelyben az emberi lények megérthetik és vezethetik életük minden területét. Ez a vélemény hamisnak bizonyult. Ez vezetett többek között az 1789-es francia forradalomhoz, és az 1917-es orosz forradalomhoz, melyek mindegyike igényt tartott rá, hogy emberi jogokról beszéljen, miközben lerombolta azokat, és amelyek mindegyike irracionális dolgokat tett az ész nevében. A fasiszta felfordulás az 1920-30-as években részben erre adott reakció volt, erőszakos visszatérés ahhoz az eszméhez, hogy az emberi cselekvés igazi vezetői a vér és az érzés. A nacionalizmus és édesgyermek, a hipernacionalizmus ugyane reakciónak voltak szelídebb változatai.

Itt volt az idő az alkalmazkodásra. Új egyensúly vált szükségessé az emberi értelem analitikus része és az ösztönös rész között, racionalitás és érzés között; az ember csak így állhat szilárdan a világban. Új alkut kellett kötni az egyéni szabadság igénye és az egyetemes moralitás igénye között; csak ezután jöhet egyensúlyba a mérlegen a törvény és a szabadság. Mivel nem birkóztak meg időben ezekkel a problémákkal, a demokráciák egyenes úton haladtak 20. századi győzelmük csúcsáról a mélypont felé. Nem tudták, mit tegyenek a következőkben.

Ma már könnyű erről beszélni. 2992-ben 3 milliárd ember foglalkozik, legalábbis részben, az új egyensúly megtalálásával. És látják Kínát és a muszlimokat, amint a saját megosztottságuk és bizonytalanságuk új korszakába lépnek; Oroszország újra összeszedi magát; Amerika visszatér a világba; és Európa megelégszik egy prózai, de működőképes valósággal. A Pax Democratica feltételei megértek. Bárcsak előre látták volna 1992 népei azt, amire távoli utódaik képesek.

Fordította: Z. Tóth Csaba

Medgyaszay István

NAPLÓJEGYZET A SZÉKELYFÖLDI GYŰJTŐÚTRÓL

A Holnap kiadó *Az építészet mesterei* című sorozatában karácsonyra jelenik meg Potzner Ferenc Medgyaszay István munkásságát összefoglaló kötete. (A kiadó – 15. születésnapját ünnepeve – december folyamán féláron adja kiadványait VII. Nyár utcai és XI. Zenta utcai könyvesboltjában.) Ismertetésképpen rövid ízelítőt adunk a könyvből egy olyan, Medgyaszay pályájának kezdetéről származó, eddig ismeretlen dokumentum bemutatásával, amely a nagyszerű építész személyiségét is közelebb hozza az olvasóhoz, s felfogására, mentalitására, jelentőségére vonatkozóan is új ismeretekkel gazdagít. Medgyaszay Otto Wagner mesteriskolájából hazatérve azonnal elindult népi építészeti gyűjtőútjaira, s 1904-ben a Székelyföldön összetalálkozva a Malonyay Dezső számára ott felméréseket végző gödöllői művészekkel, csatlakozott *A magyar nép művészetek* kötetét előkészítő társasághoz. A sorozat első két kötete Medgyaszay akvarelljeivel mutatja be a lakóház típusokat, a gazdasági épületeket és az udvar és a lakás különféle berendezési tárgyait. Ezek a gyűjtőutak érlelték meg Medgyaszay meggyőződését, hogy mindaz, amit a modern építészetről Bécsben tanult: Gottfried Semper és Otto Wagner elvei tiszta formában fellelhetők a parasztság ösztönös építőművészetében. Fennmaradt feljegyzései arról tanúskodnak, hogy a falvakat járó építészek – Lajta Béla, Sváb Gyula, Kertész K. Róbert, Wigand Ede, Kós Károly – közül elsőként mutatott példát arra, hogy a népi kultúra egészét egységében lehet megragadni és továbbadni. A falu vagy a nép világába alámertülve – korát megelőző kultúranthropológusként – igyekezett azzal teljesen azonosulni és tapasztalatairól úgy beszámolni, hogy az egyrészt a környezet minden elemére kiterjedjen, másrészt úgy hasson, mintha közvetlen forrásból származna. Ezért nem csak gyűjti a számára újdonságot jelentő szokásokat, megnevezéseket, szófordulatokat stb., hanem maga is ennek nyelvén adja elő a látottakat. G. J.

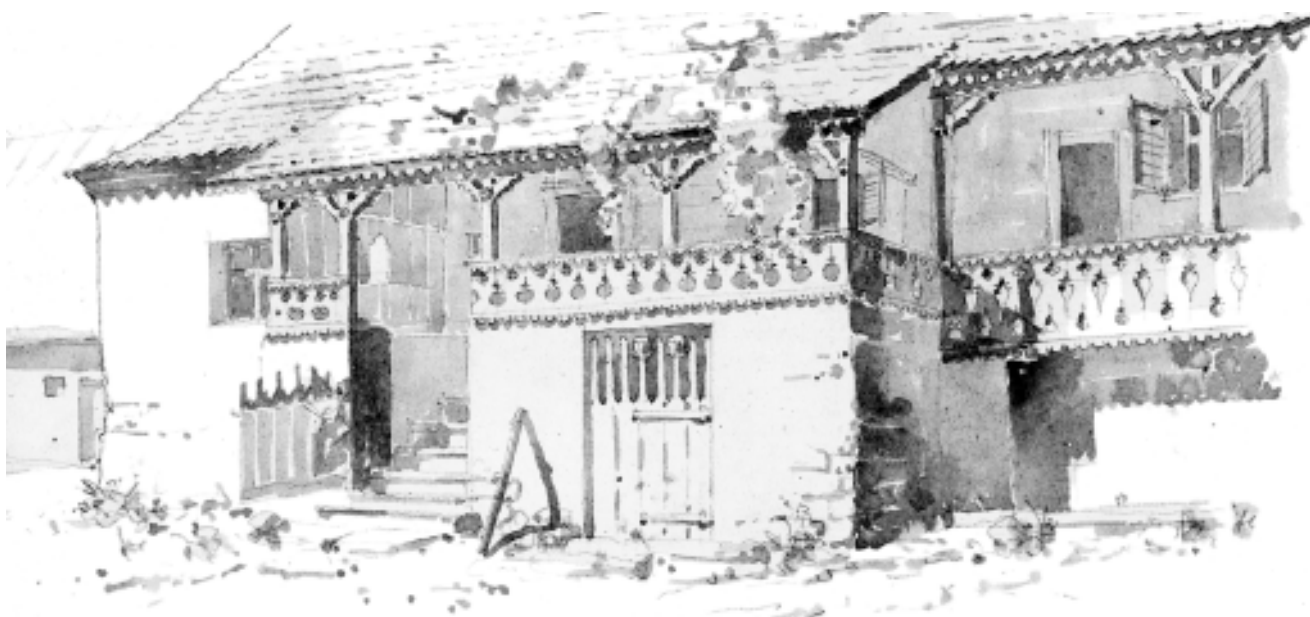
Már úgy tetszett, hogy eltévedtem. Jó ideje menek a széles, kües völgyben, együtt a tisztavízű patakkal, amerre az kanyarodik, én is arra, jobbra is, balra is. Amint folyik, szinte játszik, mint a gyermek. Nem siet, csak úgy csordogál. Én sem sietek, csak úgy lépegetek mellette, mert úgy hagyta meg az a jó asszony, akit délután az utolsó faluban megkérdeztem: – Látja, lelkem, tova halad az a kis patak, hát csak amellet menjen, mindítig csak annak a partján, és ha siet, hamar eléri a falut, ha nem siet, úgy is oda jut. Nincsen az messze, jó emberek laknak ott.

– Isten megáldja, ángyó, köszönöm.

– Magát is lelkem, meg a délebédjit is, segítse a jó Isten az útjában! És haladtam megést tova a patak mentén, lassan, hallgatva, egyedül.

Fölöttem, körülöttem semmi nesz, főséges nyugalom, főséges csend. Egy-egy tücsök napnyugtát jósló lány zümmögése, a távolból hazatérő gulyák elhaló kolompja alig zavarja meg a völgy hallgatását. Elsuhan egy-egy varjú a fejem felett, károg egyet-kettőt, és ismét csend van. Haladok tova a csobogó patakkal. Mily szép volna, ha életünk ily kües völgyben vezetne, csak mennénk és mennénk tovább. Látom az alig zöldelő őszbúzát, utána a barna ugart, ezt is elhagyva a buja zöld legelőt, és a patakmenti füzes egyik fordulójánál elém tűnik a berek gyönyörű színpompája. Az erősen kék ég alatt szinte lángol a piros meggyfa és a hárs, az aransárga vackor, a vadkörte, az eleven-sárga eper és a bamás kőris. És ezt a pompázó kis berket kétoldalt ölelik, gonddal őrzik a vén hegyek, mintha bizony nem is eső, hanem ez a szerető gond szántotta volna azokat a mély barázdákat óriási homlokukra.

A levegő erős, balzsamos, a sok jó bűzű virág illatos, és mégis vannak a vidéknek hűtlen gyermekei: a szállingózó, gyűlöre csicsergő fecskék, hogy elszálljanak szebb hazába – mint jómagam is.

A nap nyugovóban volt már. Mögöttem az elhagyott berek színpompája összeolvadt a párával telt levegőben, előttem a patakmenti füzes a harmatos fűvel. A tücskök is erősebben muzsikáltak, talán inteni akarták bennem a vándort, hogy közeleg az est, térjek eresz alá. Körülnézek megint, hát az Erzsók ángyó faluját csak nem látom.

Hát csakugyan eltévedtem volna? Amint a völgy békanyarodva hamarább ereszkedik, a távol csillogó patak mentén megpillanték egy sereg mozgó, fehér pontot. Hogy közeledem, mindig nőnek – mintha gágogást is hallanék –, és csakugyan ludak, már látom a kis libapásztor is, amint terelgeti a lármásan tipegő nyáját haza, biztosan a faluba, az Erzsók ángyó falujába.

Ez megnyugtató. Nemsokára előbukkantak a sárga, vörös meg kékes lombok, alattuk a barátságosan hívogató, apró fehér házak, mindannyian az országútra, keletre néző tornácaikkal.

A kenderáztató gödröknél elértem a kis pásztort. Kis nadrágja térdig föltűrve, félvállán kopottas bujka volt, no meg egy kis tarisznya, benne madárlátta cipő. Hogy észrevett, megforgatta feje fölött a vesszejét, úgy hesegette össze az elmaradó ludakat. Nyugodt önérettel tekintett rám, mint ki dolgát jól végezte.

– Adjon Isten jó estvét – mondja.

– Néked is fiam. Hát kié ez a sok liba?

– Ezek a falu libái, én vagyok a pásztork.

– Aztán mibe hajtod őket, kaszálóba, török búzába?

– Mikor hogy, úgy egyelesen.

Elbeszélve beértünk a faluba. Alkonyodott már s az első csinosabb házhoz betértem. Maga a ház belül volt a telken, előtte a „kiskert”, a virágos kert, alacsony sövényvel körítve. Ez a jányok birodalma és büszkesége. Emellett van a galambbúgos uc’ajtó, hát nincs rajta kilincs, csak olyan ajtó-behúzója. Meg-

fogtam, húztam is, nyomtam is, de csak nem nyílt. Hogy a kapu zábé szép faragványait szemlélem, észreveszem a lelógó zsineget, a végén pöccökkel. Gondoltam, ennek is lesz valami célja, hát meghúzom – és az ajtó kinyílik. Pár lépcsőn felmenek a tornác karfa ajtajához. Öreg néne tett-vett valamit a szuszing vagy hombár körül, az este fejt tejet rakta fel a téjpócra – keseredni. Nyöszörgött is közbe, amint a köcsögöt rakta fel sorjába a tornác szegeletjibe, a söményig. Öreg volt már erősen. Meqlát, köszöntöm: – Jó estét, ángyom!

– Hozta Isten minálunk – oszt néz. – Hát mi járatban van?

– Hát csak elgyöttem megnézni a falujukat – mondok –, oszt hogy rám esteledett, ide tértem bé, hogy majd szállást kérek.

– Úgy-a, lelkem! Mán mi is csak úgy parasztosan vagyunk, úgy szegínyesen, de hát csak kerüljön bévül, majd előhívom az uramat is. Tova köti bé a bihajt a pajtába.

Amint bémentünk, kérdem az ángyót, hogy van-e sok családja.

– Ném, lelkém, vót, de meghót, Isten nyugosztalja őket. Csak öreg urammal vagyok meg a kis unokámmal, az is pártás jány már. No, éppen itt van a Kisó, Annának irgyák, instállom, de erre mifelénk csak úgy mondják, ho’ Kisó.

Szép termetű, ringó derekú, üde tejarcú fehérmép volt Kisó. Nagyanya, vagy mint erre mondják, a bonya, sok gonddal szeretettel nevelte a kis árvát, látszott, hogy örül a szeme is, ha nézi. Tán megértette a kicsi, mert csak került, fordult, azt kiosont – a bopjához, ahogy a bonya mondta.

Leültem a padkára. Látom, hogy Kisó cicája bizalmatlanul tekintget rám, egyszerre meqlapul és egy ugrással eltűnik. Ajtó, ablak csukva volt. Nem értettem, hogy ment ki, de hallottam, hogy kívül nyávog a kis unoka után.

Körülnéztem a barátságos pitarban. Nagy, kályhacsempéből rakott kemence előtt lobogott a tűz – a szabad kemencében. Előtte a fazekak, fortyogott már benne a fuszulyka meg a pityóka. Sistergett is, amint a bonya huzogatta, igazgatta a parázshoz. Ott ült a kemence padkáján, a tüszelyfán, hegyezte a nyársot a szalonnának. Egyszerű, jóságos arcát pirosan világította meg az izzó venyige. Néha fel-fellobbant a láng is, bevilágította a kis pitart, a vízpadot, a szuszingot, amibe a ruhát tartják, a falon lógó sok tányért, kancsót, fátol szitát meg a füstös decka mennyezetet, a mestergerenda fölé dugdozott sok szerszámmal, a bös-törővel meg egyéb alkalmatossággal. Minden olyan egyszerű, mégis ügyes volt. Látszott mindenik darabon, hogy mire való, hogy miből van, fából-e, vasból-e vagy cserépből. Nemigen mázolnak be semmit, hanem csak úgy kihímezik – amint ők mondják. A tűzhelyben a vasból való macskát, amire a fát, venyigét teszik, hogy alája gyűjtsanak az égő szalmával, azt megro-vátkolja a kovács keresztbe, megcsavarja a lábát, aztán meg felkunkorítja a végit, hogy ne túrja fel a tűzhely tapasztását, no meg hogy csinosabb is legyen. A fából való alkalmatosságokat nem csinálják úgy, mintha ki lenne csavarva, mint a vasnál, mert ez a természet ellen való, ezt csak az éretlen gondolkodású városi művészek és mesteremberek teszik.

A vízpadot például úgy csinálják, hogy a felső lapnak való deckát simára gyalulják; két csaplyukat véznek bele, semmi többet, mert ha kicsifráznák, csak a gúnyát akgatná, meg úgyse látszanék az edényektől. A pad lábát már megcifrázzák oldalt, szív alakú lukat is fűrészelnek rajta a rókafarkú fűrésszel, abba akasztani is lehet valamit. A falra akasztott sótartó már kisebb jószág. Ezt kihímezte az öreg gazda fia, amikor menyecskét hozott a házhoz. Csak úgy bicskával vágta rá a cifráját, telis tele finoman, hadd lássa a menyecske, hogy jó szívvel csinálta, hogy szeretettel van ahhoz, akinek ajándékozta. Ez az őszinteség és kedély, mellyel a bútorok szinte mondják, hogy én fából vagyok, én meg vasból, hogy engem ajándékba csináltak, gyöngéd szeretettel, hogy megőriznek hálával és szeretettel, mert kedves emlék vagyok; ez az őszinteség – mondom – bizalmat kelt bennem, igaz társaságban tudom magamat. És mindehhez úgy odailett az a jó néne, amint sütötte a nyárson a szalonnát. A lecsöppenő zsírtól fel-felcsapó láng barátságos, hangulatos homállyal világította bé az egyszerű pitart.

– Adjon Isten jó estét idebent is – mondja a megtérő gazda.

– Adjon Isten magának is – mondjuk az ángyóval.

Elmondom az öregnek, hogy mijáratban vagyok, hogy le-rajzolom, ami szépet régi magyarosat találok a faluban, hogy már sokat rajzoltam, tíz falut bejártam, de még hátra van vagy húsz.

– Húsz, bólintott az öreg, – az sok dolgot ád. Aztán hogy halad az úrfi, kocsi-val?

– Nem én bátyám, csak így gyalogszerrel, mert így addig maradok a faluban, amíg kedvem tartja, ott hállok meg, ahol rám esteledik, azt reggel nem kell törődjek semmivel, mindjárt rajzolhatok tovább. Ügyeskednem kell az idővel, mert sok szép falut akarok még az ősszel bejárni.

– A jó Isten segítje hozzá – szólal meg csendesen a szelíd-képű bonya. Benyit a kékszemű unoka is, piros muszujos szoknyában, feltűrt, vállfűs ingujjal. Hozza az elsőházból a kistalakat, felteríti a fehér fodorvaszon kendővel az asztalt. Szégyellősen forgolódik, érzi, hogy őt nézzük.

– Úrfi lelkem, egy kis fuszulykát eszik-e velünk? – kérdi az ángyó.

– Fuszulykát, hát az mi?

– Az mi? Hát fuszulyka. Magik felé nem terem a? Azzal kikanalazzák a babot a tányéromba. – Csipetkével egyelesen csinátá az unokám meg egy kis kolbásszal. Nem t'om, szereti-e?

– Már hogyne, nyugtatom meg az öreget meg az oda-hallgató Kisót.

Ettünk. Jó volt, jól is esett. Egyszerre felugrik a macska az unoka ölébe. Ajtó, ablak csukva volt, most se értettem, hogy jutott ide. – Hát ez hogy került a pitarba, húgom, amikor minden csukva van?

– Hogyan? kacagott Kisó, s az öregek is összemosolyogtak. – Hát magik fele ezt se tudják?

– Nem a'.

– Hát a leppentyűs lukon, ott jár a macska ki-be, ott a – s mutat az ajtó mellett való nyílásra. – Leppentő van benne, magyarázza az öreg gazda, oszt mikor neki mén a macska, felhajlik, ahogy meg alábúvik rajta, viszaleppen. Azér van ez úgy, hogy télbe a hideg bé ne húzódjék.

– Aztán ki csinálta ezt öregem?

– Magam csináltam. Azt is, meg a házat is, Isten és jó emberek segedelmével.

– Hát maga tud hozzá?

– Az a. Ács vagyok instállom, hogyne tunnám.

– No lássa, öregem, én is azon a mesterségen vagyok.

– Az Isten éltesse! De nem falusi ács?

– Nem én, lelkem. Amolyan tornyos városi épületeket szoktam kieszelni.

– Úgy-a'. De szépek is azok, instállom. Mind uniformisra van csinálva. Nagyok, oszt erőssen kukra állnak.

– Kukra?

– Az. Mondok, hogy magasra. Ott könnyű sorja van a mes-tereknek, van sok kő, az a sok drága márvány és miegyéb. Erre mifelénk csak fából építünk meg sóvényből, ki hogy, kinek mi a módja.

– Ejnye, öregem, mondja el nékem, hogy építik errefele a házat, de aprára, elejétől a végéig, addig, amíg menyecskét visznek bé. [a naplójegyzet itt megszakad]

(1904. szeptember)

ÜNNEPI BESZÉD A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS MEGALAKÍTÁSÁNAK 20 ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL, 2009. DECEMBER 4.

(tekintettel arra, hogy a 15. évforduló nem elég kerek)

elmondta Buella Mónika Kampis Miklós egy 1998-as cikkéből vett részletek felhasználásával.

Nagy örömmre szolgál, hogy ezen a kerek évfordulón szóhatok néhány szót a tisztelt egybegyűltekhöz. Egy ilyen alkalom mindig lehetőséget biztosít az embernek, hogy a nagy rohanás közepette megálljon, és visszatekintszen a történetekre.

Elégedetten állapíthatjuk meg, hogy az Egyesülés – a 20 évvel ezelőtti alapításkor rögzítettek szerint – hosszú vajúdási folyamat során létrehozta és működteti vállalkozási, oktatási és kutatási tevékenységét. Vállalkozása, a Kós Károly Gazdasági Társulás az egyesülés tagszervezeteiben felhalmozódó gazdasági lehetőségek kiaknázására épül. Létrehozása, működtetése – így visszatekintve a 20 évre – léteerdeke volt az Egyesülésnek. A korábban, mint művészi individuumokként működő organikus építészek a perifériára szorultak, mint a hangadó ideológusok szerint félreértelmezett korszellem számára jelentéktelen irányzat képviselői. Habár az érintettek meggyőződésük szerint az egyetlen lehetséges, korunk kihívásainak megfelelő jövőt hordozó utat járták, a gazdasági Társulás nélkül mégis csupán „üde színfoltként”, vagy más nézőpontból tekintve „egy agyrémként” maradtak volna fenn. De tisztában vagyunk azzal, hogy a gazdasági életben való hangsúlyos jelenlét nem minden.

Nem jöhetett volna létre és nem virágozna, ha nem gondoskodnánk az utánunk következő generációról. A Vándoriskola immáron 20 éve a legjobban működő intézményeink közé tartozik. Az iskolába pályázat útján nyerhetnek felvételt a fiatal építészmérnökök, akik azután 3 éven keresztül vándorolnak az egyesülés egyik irodájából a másikba, és ily módon építésmesterek mellett dolgozva képezhetik tovább magukat. A Vándoriskolába tömeges túljelentkezés van, a fiatalok ugyanis néha sokkal tisztábban látják a világot nálunk. Pontosan érzékelik a „trendi” építészet pénzt kiszolgáló harcterét, az embert megtagadó, reménytelen voltát. Nem kívánnak ezen az úton járni. ösztönösen megérzik az organikus építészet élhető, emberhez méltó jövőjének sugárzását. A Vándoriskola kifejezetten szakmai képzése mellett azonban működik egy Szabadiskola is.

A Szabadiskolát azok számára alapította az Egyesülés, akik a szellemet nem pártokhoz, programokhoz, valamely sajátos tudományos vagy vallásos világszemlélethez kötik, hanem akik a szabad szellemi iránt akarják magukat elkötelezni. Az alapítók – és követők meggyőződése, hogy korunkban a szabad szellemi élet legjelentősebb forrása a Rudolf Steiner alapította szellemtudomány. A Szabadiskola a szellemtudományt nem világnézetnek tekinti, hanem a jövő-kultúra szellemi forrásának, ahogyan a modern materialista civilizáció szellemi forrása a természettudomány volt. A Szabadiskola intézményének tartalmára, jellegére nézve az egyik alapító 1998-ban elhangzott szavai ma, 2009-ben is érvényesek: az Iskola működésének mikéntjét tekintve a korszellem tulajdonságait véve alapul, az egyetemességet, a bátorságot és hűséget nevezte meg, mint amely fogalmak köré kiépülhet bennünk és álta-

lunk a kívánt szellemi központ. A szellemi központ nem egyéb, mint egy működési tér, ahol a lehetőség teremtő ereje előhívhatja jobbik énünk képességeit, ahol egymásra figyelvételre saját homlokunk fölé emelkedhetünk.

Ezen intézményeket egy alapítvány, a Kós Károly Alapítvány működteti, amely egyben az 1990 óta rendszeresen, negyedévente megjelenő *Országépítő* és számos könyv kiadója, kiállítások szervezője, kutatómunka támogatója. Az Egyesülés minden tagszervezete pontosan tisztában van azzal, hogy a Gazdasági Társulás, a Szabadiskola-Vándoriskola és az Alapítvány hármában mindegyiknek nélkülözhetetlen szerepe van, egyikük hiánya súlyos, alapvető létet megkérdőjelező helyzetet teremtene.

De természetesen az Egyesülés nem mindig létezett és működött a mai, fent jellemzett formában. Nem kell nagyon messzire mennünk, tekintsünk vissza csupán az öt évvel ezelőtti állapotra. Fontos dátum: 2004.

Ebben az évben, 2004-ben nagy változás történt az Egyesülésben. Új igazgatója lett Siklósi József személyében, akit a „nagy öregek”, Makovecz Imre, Kampis Miklós, Kálmán István jelölték ki erre a feladatra, megnevezve még Salamin Ferencet és Zsigmond Lászlót, mint az új, 3 tagú ügyvivő testület tagjait. Ezen újonnan létrehozott ügyvivői kör maga mellé szólított az egyesülés érdekében tenni akaró embereket, hogy együtt, egy grémiumi körben igyekezzenek előre lendíteni a Kós Károly Egyesülést. A 2004-es év tehát fontos dátum. A három mester átadta a stafétabotot, rájuk, vagy ha úgy tetszik ránk bízta az Egyesülés jövőjét. A váltás természetesen nem volt konfliktusmentes, voltak akik mellőzöttnek érezve magukat egyet nem értésüknek adtak hangot. A *hogyan tovább?* kérdése itt lebegett közöttünk elmosódott körvonalakkal. Voltak, akik megtagadták mesterüket és így az egyesülést is. Így öt év távlatából egyet határozottan kijelenthetünk az akkoriban történetekkel kapcsolatban: Légyen bárki is az Egyesülés hivatalosan megnevezett vezetője, maga az egyesülés működési formájában soha senkit nem akadályozott abban, hogy tevékeny, cselekvő tagja legyen az Egyesülésnek, mindenki tehát szabadon, felelősségének teljes tudatában tehetett hozzá vagy vehetett el.

Akkoriban, 2004-ben a Gazdasági Társulás még nem létezett. A Vándoriskola felemás módon működött – kifejezetten szakmai műhely volt, szabadiskola nélkül. A negyedéves konferenciák egy napos, esetenként félnapos rendezvényekké zsugorodtak. A szabadiskola hiánya súlyos teherként nehezedett az Egyesülésre, noha ez a hiányérzet csak kevesekben született meg. Ebben a néhány emberben azonban a hiány a fájdalom érzésével járt, és ez a fájdalom megerősítette a szellem erőt.

Mindez természetesen nem a semmiből jött létre. A Szabad Oktatási Fórum (SZOF) három évig tartó folyamatos működése talán a legkiforrottabb kísérlete volt egy szabad szellemi folyamat előhívására, a megszokott gondolkodási struktúrák

---

fellazítására, egy szabad szellemi főiskola csírájának elvetésére. Maga a SZOF is előzményekre támaszkodott. Lényegében megújított formája volt a Kós Károly Szabadiskolának. Igen, ezen fogalom létezett a 90-es évek elején. Ez a szabadiskola, amely kezdetben jóformán az ország egészét átfogó, bonyolult és sokszereplős kezdemény volt; Debrecenről Zalaegerszegig az ország hét városában és a fővárosban indult be, és a kezdeti lendület kifulladásáig működött. Ennek átforgalmazása történt meg a Kós Károly Egyesülés negyedévenkénti háromnapos konferenciáivá, mert az egyes településeken nem volt meg már a kellő akarat és alázat, de bátran mondható, hogy érdeklődés és felelősség sem a működtetésre.

Ezen szabadiskola keretszervezete, a Kós Károly Egyesülés 1989-ben alakult meg, hét önálló gazdasági társaság alapította Kaposváron. A résztvevőkből áradt a kezdeményezés, remény, bizakodás, erő és energia buzdított bennünk – bár ma is minden olyan eleven és tiszta volna, mint a kezdetekben mutatkozott. De ne gondoljuk, hogy az Egyesülés minden előzmény nél-

kül, hirtelen felindulásból keletkezett. Az előzmények közös jellemzője a korszak társadalmi viszonyai okán a féllégű, vállalati klubhelyiségekben, lakásokon tartott összejövetelek buzdosóként megélt világa. Makovecz Imre magán-mesteriskolája, Kálmán István és Kádas Ágnes által szervezett összejövetelek, Kampis Miklós Déldunántúli Építészeti Stúdiója, a visegrádi építésztábor...

Visszafelé mentünk az időben, a XX. század utolsó harmadáig jutottunk. Az a forrás, amelyből az idézett formációk táplálkoztak, a XX. század elejéről, a XIX. század végéről származik. Sorsa sorsunkkal és történelmünkkel formálódott, átadása az világokat elpusztító rettenetes század második felében, a sötétség éveiben történt. Azonban a sötétségről nem beszélhetünk múlt időben. A XXI. század iszonyú embert próbáló sötétségében élünk. De bízunk kell saját magunkban. Nézzünk magunkba és nézzünk szét magunk körül. Vannak lángelkű emberek, akik ma is fáklyaként világítanak, és mutatják az utat.

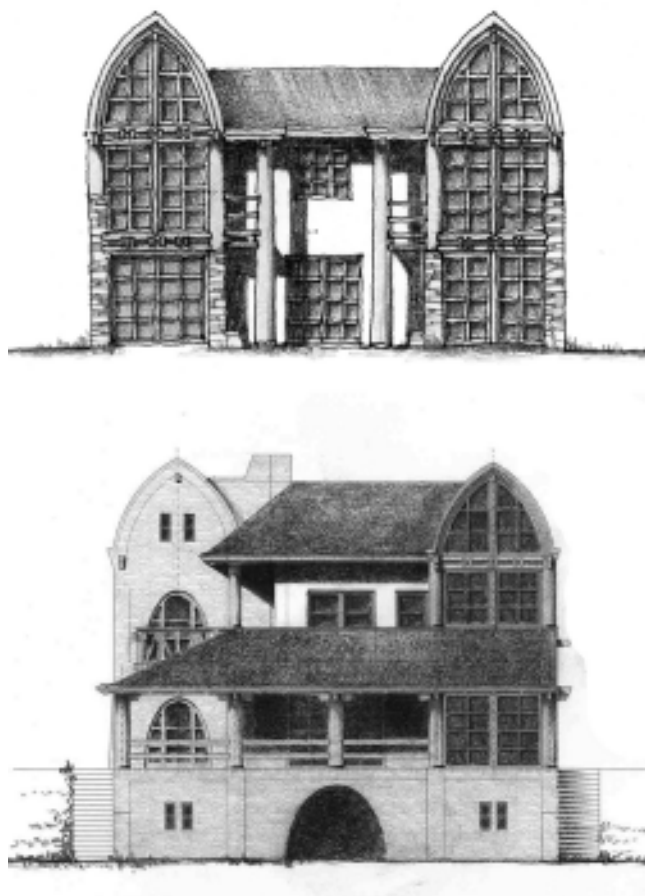

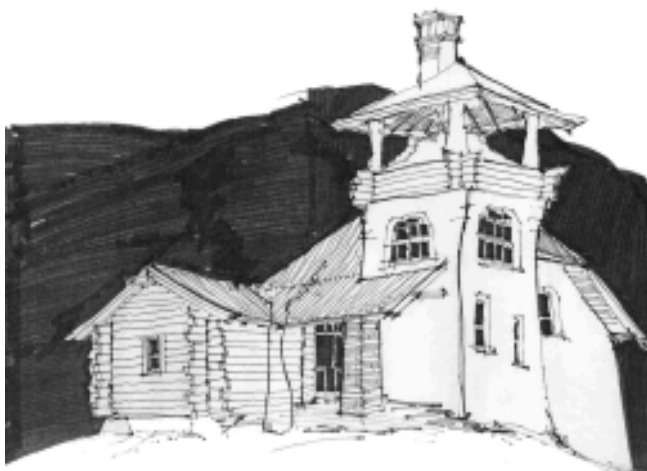
VÁNDORDIPLOMA 2004

FÁBIÁN RIGÓ TAMÁS

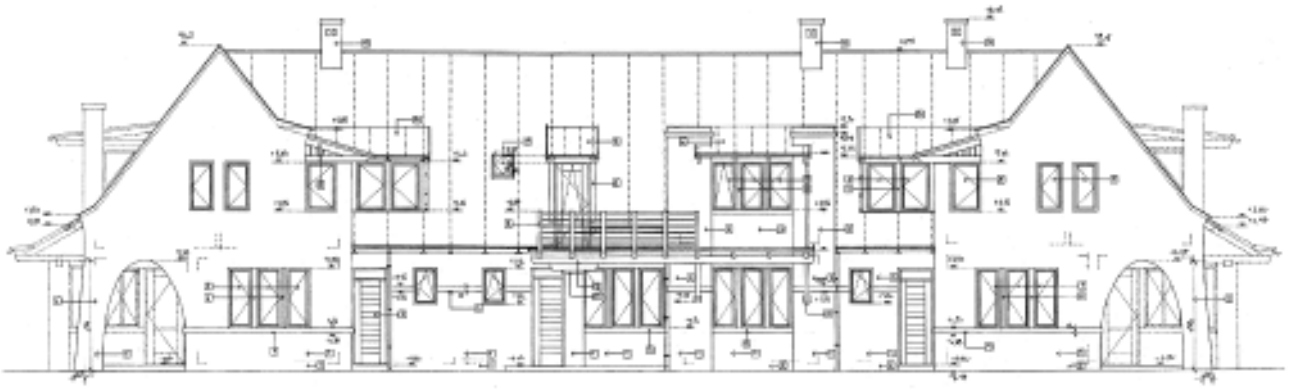

A szemközti oldalon és lent: csopaki és budapesti; ezen az oldalon: hajdúszoboszlói és mádi családi házak; valamennyi épül, vagy már elkészült

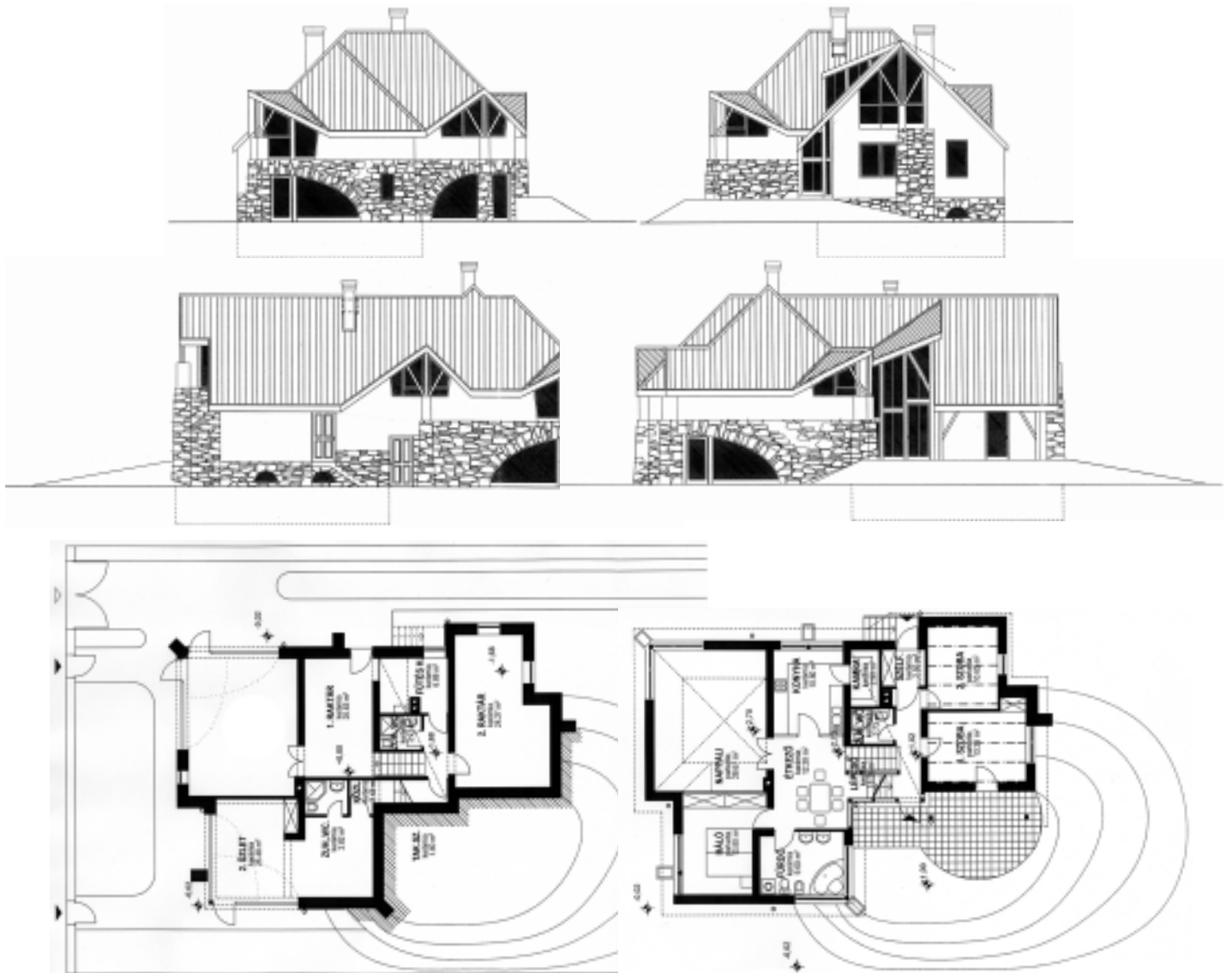
KRIEGER ORSOLYA

Épülőben lévő, többlakásos családi ház homlokzati terve; lent a szombathelyi gyermekjátsszótér előfűz-építményei

SALAMIN PÁL

Fent: Érd, családi ház; lent: ravatalozó

IN MEMORIAM

LŐRINCZ FERENCNÉ, SZABÓ TÜNDE

1943-2004

MOST MÁR SEMMI SEM FONTOS...

Tünde, Tünde, Tünde.

Amikor 1966-ban lakóépülettervezési gyakorlaton egymás mellett állva néztük a beadott időszaki terveket, és hallgattuk a rájuk kirótt kritikákat, már feltűnt nekem, hogy a tankörtársakkal ellentétben te már akkor egy rendkívül tiszta, időre beadott, átgondolt, racionális és építészeti szempontból szép megoldást adtál be. A ma egyre gyakoribb öncélú figyelemfelkeltéssel szemben ez a pillanat elég volt ahhoz, hogy kitűnj az ismeretlen hallgatótársak közül. Ettől kezdve számomra és másoknak is a „Tünde” olyan fogalom lett, akit nem lehetett mással helyettesíteni.

Fogalom lett, a legjobb értelemben.

„Kitűnése” az akkor még tényleg ismeretlen hallgatói szürkeségből a legnemesebb tulajdonságokon nyugodott: a példamutató pontosságon és az építészeti, valamint önmagaddal szemben támasztott igényességen.

E tulajdonságaid elkísérték egész életedben, amely most oly hirtelen és váratlanul szakadt félbe. Mi, itt maradottak nem tudjuk még ezt felfogni. Érezzük a hiányodat, és megrendülve gondolunk bele, hogy az eltávozást egyikünk sem tudja befolyásolni – bármennyire is szeretnénk, mindez valahol megírattott az idők nagy könyvében.

Az építészek talán közös hibája, mondhatnánk szakmai ártalma, hogy rendezetten akarjuk alakítani a jövőt. Közvetlen környezetünkben és tágabb értelemben is. Te mindkettőt példamutatóan végeztél, amire élő bizonyosság életpályád. A Somogy Megyei Építész Kamara megemlékező sorait szabadon idézve emlékezzünk meg szakmai életed legfontosabb eseményeiről: Első komoly elismerésed az 1968-ban elnyert MÉSZ Diplomadíj volt. Műemlékes építésztervezőként nevedhez fűződik a Szennai Falumúzeum, amiért 1982-ben Ybl-díjat kaptál, valamint a somogyvári bencés apátság műemléki helyreállítása és a badacsonyi Szegedi Róza-ház. 1985-ben Műemlékvédelmi plakettel tüntettek ki. 3 éve az Országos Főépítész Kollégium „Az év főépítésze” díjában részesültél a műemlék-

védelem, az arculatformálás, a népi értékvédelem és a főépítész hálózat bővítésének területén végzett kiváló munkádért. Két nemzetközi díj büszke gazdája vagy, Somogydöröcske egyetlen utcájával 1998-ban elnyerted az Európai Falufelújítás díját, valamint a szőládi löszpincék védelméért két évvel ezelőtt Henry Ford-díjat vehettél át. Tekintélyes állami díjakban is részesültél: 1993-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend Polgári Tagozat Kiskeresztjével tüntettek ki, majd 2000-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével jutalmaztak.

Ezek a díjak legtöbb építész számára elérhetetlen álmok. Neked megadattak, mégsem lettél tőlük sztar. Első hívó szóra jöttél, ha előadásra kértelek fel az egyetemen, hogy megérintsd szavaiddal a hallgatókat. Az az építész, amelyet olyan szuggesztíven tudtál előadni, ami után a hallgatók csak ezt kérdezték: „mikor lesz megint ilyen”? Mert az a kisugárzás, amit magadból adtál, szerényen, visszafogottan, de határozottan és ellenállhatatlanul, mindenkit megérintett a környezetemben. Alkotó építészként saját kezdeddel is formáltad, alakítottad a jelent úgy, hogy kezded munkája nyomán a múlt részévé vált a jelennek, és megőrzése folytán a jövőnek.

Talán mint nő, mint anya, ösztönösen tudtad úgy összekötni ezt a hármasságot, hogy az nem bomlott elemeire. Ez a képesség pedig csak a hiteleseknek adatik meg.

És ez lehet a kulcsszó: igaz életet éltél. Igazat a családdal, igazat a hivatással és igazat a közösségeddel. Mindnyájunk érdekében megyei főépítészként egy alapvetően rendkívül hálátlan feladatkörben alakítottad egy egész megye jövőjét.

Megértem, hogy elfáradtál ebben a mai világunkban nem oly egyértelműen egyszerű napi küzdelemben. Most úgy hagytál itt bennünket, ahogy a dolgaidat egész életedben tetted. Csendben, senkit nem zavarva, váratlanul. Mintha csak aludnál.

Amit itt hagytál ránk, őrizi a kezded nyomát, és még sokáig meghatározza környezeted arculatát, jövőjét.

Úgy, mint szellemi gyermekeid. Nyugodj békében.

Kaposvár, 2004. november 27.

A Magyar Építészek Szövetsége, a Somogy Megyei Építész Kamara és az Országos Főépítész Kollégium nevében

Patonai Dénes

Tünde!

Most ezt miért kellett? Most megint megmutattad, hogy lehet ezt így is? Hogy akik itt maradtunk, legyünk irigyek. A döbbenet mögött, a benuzsolt mögött, az „igazságtalanság” fölött érzett, pengényire szorult szájunk mögött, a soha meg nem válaszolható miérték és a *mi lett volna, ha* – tudott, hogy értelmetlen, mégis mindig előretörő – kérdései mögött. A nagyon magasra rakott lécszék még rezeg, de már fennamrad. Nekünk mér ott lesz mindörökre., Addig, amíg a *mindörökre* nekünk valamit még jelent. Amíg a példának értelme van. Amíg van értelme nekifutni. Amíg élünk. Ül együtt ez a

csapat, amelyet Főépítész Kollégiumnak hívnak. Ülünk és döbbenet nézünk egymásra. Talán mindenki azt várja, hogy valaki majd azt mondja: nem *igaz*... Ehelyett mindenki azt motyogja maga elé: *ez nem lehet igaz*... L. Szabó Tünde elment. El kellett mennie. Itthagya mindent, amit családnak, munkának, városnak, megyének, országnak hívnak. Amit egy élet példájának hívnak. Amit ránk hagyott, hogy fejtsük meg, s ha tudjuk, kövessük. Mert majd úgyis követjük. A magunk módján. A *tündék* már csak ilyenek. Ég veled, Szabó Tünde!

Sáros László

BOGLÁR LAJOS

1929-2004

„...HOGY NE LEGYÜNK CSONT A KUTYA SZÁJÁBAN”

2004. szeptember 23-án 75. életévében elhunyt Boglár Lajos az ELTE Kulturális Antropológia Tanszékének alapítója, címzetes egyetemi tanára, a braziliai indiánok életének egyik legjobb ismerője, több könyv és számos film szerzője.

Halála előtt adott adott rádióinterjújában hosszasan beszélt a botocud indiánokról, akiknek a bizalmát egy véletlen segítségével nyerte el. Észrevette, hogy az egyik gyöngyfűző asszony alig lát és odadta neki tartalék olvasószemüvegét. A csoda és a szokatlan jótékonyság hírére kérte meg őt az alább említett Marcus Brasil Simas, hogy elmondása alapján írja meg az ő és az ő sorsán keresztül a botocud törzs történetét. Ennek a portugál nyelven írt könyvének a kiadását szerette volna még megérni, sőt, hogy azt maga vihesse el a botocudok és a törzset egykor tizedelő fehér telepések közé, hogy minden család őrizze elődeik sorsát és tetteit. Erre a találkozásra nem kerülhetett sor és most tanítványainak erős összefogására van szükség, hogy a könyv megszülessen és eljusson rendeltetési helyére. Boglár Lajos mindig azt vallotta és tanította, hogy a terepmunkán készült művekkel vissza kell térni azokhoz, akikről szól, mert csak az ő elfogadásuk révén válik hitelessé.

Egyetlen személyes beszélgetésünk során is szóba hozta az európai telepések dél-amerikai rémtetteit a huszadik század elején. A legmegrendítőbb számomra, hogy milyen tartósan fennmaradt a múlt században az a különös képesség? hajlam? vagy éppen képességihiány?, hogy egy ember a másik, tőle különböző embert mély meggyőződéssel vélje *nemembernek*, akit minden lekifurdalás nélkül, akár érdekből, akár gyönyörből vagy szenvedélyből meg lehet fosztani az életétől. A német telepések – vészjósló előjeleként későbbi hajlandóságuknak ugyanerre a magatartásra –, különös előszeretettel gyűjtötték az indiánok trófeáit, hogy vendégeik előtt büszkélkedhessenek velük. Erről a korról ad képet Boglár Lajos kézírata, amelynek alábbi részleteit egy tanítványa fordította magyarra és látta el magyarázó kommentárokkal. (G.J.)

Luiz Boglár – Marcus Brasil Simas
„... NÃO DEVERIA SER OSSO NA BOCA DOS
CACHORROS”
részletek

Minden 1998-ban kezdődött egy Santa Catarina-i (*Brazília egyik déli állama – ford.*) vidéki tartózkodás alatt. A XIX. században emigrált magyar leszármazottak között végeztem antropológiai kutatást. Idős embereket interjúoltam meg és átkutattam Jaragua do Sul kitűnő levéltárait. Megpróbáltam világosabbá tenni néhány szempontból a telepések etnohistóriáját. A kutatás közben rengeteg olyan nyomra bukkantam, amelyek az indiánok, különösen a xokleng (botocudo) indiánok, akik e terület őslakói, és a telepések összeütközéseire utaltak. Korabeli újságokban és különböző könyvekben az indiánok véres támadásai során elhunyt személyek listájával találkoztam. Interjúkat készítettem a magyarokon kívül német, olasz telepésekkel is, mindannyian szörnyű történeteket meséltek a botocudok támadásairól. ...

A Jaragua do Sul-i Emílio da Silva múzeum igazgatónjének segítségével sikerült ellátogatnom Carla Pizetti tanárnőhöz, a Duque de Caxiasról elnevezett indiánrezervátum iskolájába. A tanárom, akit már jól ismertek a rezervátum lakói és „jó barátja” a nőknek, megkönnyítette a munkánkat, hiszen úgy mutatott be minket, mint az indiánok „nagy barátait”. ... Miközben a nőekkel beszélgettünk a kézműves munkáikról és néhány interjút készítettünk, Ndili és férje megkértek, hogy kövessem őket: „A kunyhó mögött, akarunk valamit mutatni az úrnak.” Ndili asszony és férje, Marcus Brasil Simas egy újságot nyomott a kezembe, és megkértek, hogy olvassam el a szöveget és nézzem meg a fényképeket. A *Jornal de Santa Catarina* című újság 1996. augusztus 25-26-i számának néhány oldaláról volt szó. Az előlapon egy képet lehetett látni a következő felirattal: „A herceg örökösei: Marcus és Geraldo keveset tudnak dédapjukról, Duque de Caxiasról (*Caxias hercege II. Pedro brazil császár hadsereg főparancsnoka volt. Az ő nevéhez fűződik Brazília jelentős területének pacifikációja, azaz az őslakossággal való békés együttélés kialakítása – ford.*), aki Brazília történelmének jelentős személyisége.

(*Ez indította Boglár professzor urat arra, hogy könyvet írjon Marcus segítségével a botocudo indiánok pacifikációjáról. Könyvében felhasználta a félvér indián leveleit, a telepések visszaemlékezéseit és az erre az időszakra vonatkozó, irattárakban fellelhető anyagokat. Marcus az ő segítségét kéri a rezervátumban élők érdekében és hogy visszakapják nagyapja hagyatékából azt, ami jog szerint megilleti őket.*

Az 1800-as évek közepétől folyamatosan érkeznek európai telepések a dél-amerikai kontinensre. Vonzó számukra a hatalmas földterület, amellyel az ügyműkök csábítják őket. Az itt élő őslakosság jogairól senki sem beszél. Természetesnek veszik, hogy a „vadakat” elűzzék vagy fizikailag megsemmisítsék. Még a XX. század elején is állandóak voltak az összecsapások az indiánok és a telepések között Brazília déli államaiban. Ez derül ki a szerző Ademir Henn-nel, az egyik telepes leszármazottjával készített interjújából. – ford.)

Anyósom mesélte, hogy az utolsó indián támadás 1910. május 10-én történt. Kissé feljebb, a Ribeiro Rodrigueznél az indiánok rájuk törtek. Éppen keresztelői ebédnél ültek, amikor hallották, hogy valaki kavicsokat dobál a házukra. Azt hitték, hogy gyerekek szórakoznak és a dolog akkor annyiban maradt. Délután, amikor a kávéhoz készülődtek, hirtelen indiánok rontottak be a házba és el akarták fogni őket. Mindenki menekült és a nagy izgalomban ott felejtették az alig kéthetes csecsemőt a bölcsőben. Az egyik felnőtt, Francisco Pinter visszaszaladt a házba a gyerekért. Az indiánok rárohantak a belépő férfira, de Francisco felkapta az asztalon lévő kancsót a forró kávéval és támadói közé vágta. A kavargásban felkapta a gyereket és elmenekült. Az indiánok mindent feldúltak. Az ágyneműt szétvagták és a tollat hátrahagyva vitték magukkal a kockás textilanyagot. Elvittek egy puskát és egy borjút. Az állatot ott helyben levágták és elfogyasztották. Mást mindent otthagytak és elmentek. A családtagok később felkeresték a bugreirokat (indián vadászok) és fegyvereket is vásároltak. Utána már megszűntek a támadások, az indiánok soha többé nem jöttek.

(*A XIX. század végére Brazília középső részének pacifikációja befejeződött. Itt a gyér őslakosság asszimilálódott vagy elpusztult. A kontinens déli részén Argentína és Uruguay területét már elfoglalták az európai telepések. Az újabb telepes*

hullám a mai Santa Catarina állam Atlanti-Óceáni partjaihoz érkezett és indult nyugatra a földrész belseje felé. Az őslakosság mind szűkebb helyre szorult, vadászterületeiket elfoglalták, a területükön elkezdődött a földművelés. Az új kultúra számukra idegen és érthetetlen volt, a szokásjogaiktól, művelési módjuktól lényegesen eltért. A tulajdonról egészen más fogalmaik voltak, mint az európaiaknak. Törvényszerűen bekövetkezett, hogy az ellentétek gyakori összecsapásokká fajultak. Az indiánok nem értették, hogy az állatok elköltése, a tárgyak eltulajdonítása miért bűn, hiszen az értékrendjük szerint a természetes igényeiket szolgáló cselekedet elfogadható. A megtorlások bennük is ugyanezt a reakciót váltották ki: kegyetlenekké váltak és bosszút álltak a sérelmeikért. Az erőviszonyok azonban egyoldalúak voltak, és nekik nem volt esélyük a győzelemre. „Hadjáratok” indultak ellenük, melynek várható következménye az indiánok teljes megsemmisülése volt. Brazíliában is voltak azonban olyan emberek, akik vállalták, hogy békét teremtenek a fehérek és az indiánok között. Vállalták, hogy megtanítják őket a földművelésre, a kézművességre, ezáltal esélyt teremtve a beilleszkedésükre. Ezek közé tartozott Marcus dédapja, Caxias hercege és a nagyapja, Eduardo de Lima e Silva Hoerhan is. – ford.)

Az anyám mesélte, hogy Martins, a bugreiro sok indiánt ölt meg. Az indiánok csak akkor jöttek ki az erdőből, amikor éhesek voltak. Az indiánvadászok mindegyiküket el akarták pusztítani. A botocudoknak az volt az egyetlen szerencsésük, hogy szét-szórva éltek egész Santa Catarina állam területén. Ha együtt táboroztak volna, mindegyikük sorsa a pusztulás. Egy-egy helyen csak addig maradtak, amíg volt elég halász- vagy vadászszákmány. Amikor a területen elfogyott a hal és a vad, tovább vándoroltak. A telepesek teheneit azért ölték le, mert éheztek, számukra a magántulajdon ismeretlen fogalom volt. Martins és a társai megölték a férfiakat, díjat kaptak minden indiánért. Néha elvitték magukkal a nőket és a gyerekeket. Martins minden indiánt megölt, akivel csak találkozott, bizonyítékként elvitték a megölt indián két ujját vagy fülét. Ezt mutatták be a kormány

megbízottainak a jutalomért. Marcus felesége, Ndili hozzáteszi: A kormány kérte őket arra, hogy öljk meg az indiánokat, mert sok helyen tönkretették a telepesek földjeit. A kormány ezért fizetett a nekik. A telepesek és az indiánok között a békét Eduardo de Lima e Silva Hoerhan hozta meg, aki az Indiánvédelmi Szolgálatnak dolgozott. Elűzte a bugreirokat és letelepítette az indiánokat egy rezervátumban, ahol megtanította őket a földművelésre és különböző mesterségekre. Hoerhan apja a német származású Miguel Hoerhan, anyja pedig Caxias herceg leánya, Carolina volt. Eduardo Hoerhan 1914-ben érkezett Ibiramába, hogy megbékítse a botocudo indiánokat. Több évtizeden keresztül vezette az indián állomás munkáját.

(Marcus a későbbiekről a következőket mesélte.) Amikor a nagyapám megbékítette az indiánokat, kapott egy kis pénzt a munkájáért jutalmul a kormánytól, amit ő az indiánokra költött. A kormány részéről megkérdezték, mit szeretne a fizetésen túl? Szeretne kis földet? Ő igennel válaszolt. ... Aláírt egy szerződést a kormánnyal, hogy halála után minden a családjára száll. ... Fazekas műhelyt, cukornád-feldolgozó üzemet, malmot, bab- és kukoricaültetvényt, tehenészetet létesített, mindezeket az indiánok érdekében. ... Eduardo semmit nem tartott meg magának és nem is adott el semmit azért, hogy gazdag legyen, inkább mindenét szétosztotta.

(Hoerhan munkája a halála után semmivé vált. Az indiánok föld és megélhetés nélkül maradtak. A rezervátum területe, ahol élnek, nem az ő tulajdonuk. Megtűrt személyeknek érzik magukat, holott álláspontjuk szerint ezt Hoerhan rájuk hagyta, mint a saját tulajdonát. Még fájóbb mindez Marcusnak. Ő vér szerint is leszármazottja, ezért jogot formál az örökség egy kicsi részére. – ford.)

Luiz Úr! Kellene tenni valamit az életemért, dolgozzunk együtt! Úgy gondolom, egy költő leszármazottja ne legyen csont egy kutya szájában. A világ urainak segíteniük kellene, hogy megmutathassam, közöm van Caxias hercege és Eduardo családjához.

Paulics Petra

MAKK ISTVÁN

1937 – 2004

Makk István segítette megvalósuláshoz Wagner Nándor szoboregységét, a tabánban felállított *Filozófusok kertjét*. Ő számolt be az élete legtermékenyebb éveit Japánban töltött Wagner Nándor munkásságáról (*Országépítő* 2001/4) és ő állította össze a szobrász alkotásait és gondolatait bemutató melléklet anyagát (2002/2). Saját munkáiról nagyon szerényen hallgatott, csak akkor mutatta meg a terveit, amikor idén februárban felkért arra, hogy tervezett kiállítását nyissam meg. Elvitt az óbudai, Ürömi úti iskolához, amelynek kibővítését tervezte megőrizve, tovább folytatva és korszerűvé alakítva a régi épületet. A körbeépített, hangulatos udvarral létrehozott egy olyan, összejövetelekre, koncertekre, előadásokra alkalmas teret, amely hosszú távon fogja szolgálni nemcsak az iskola tanulóit, hanem a környék lakóit is. Aztán autón elvitt a Békés megyei Csorvársra, hogy megmutassa ottani iskoláját, amely könyvtár, kávézó, kiállítóterem egyszerre. Nagyszerű kulturális együttes, az iskola életével összeköti mindazt, ami kulturális értékként létrejön a községben, nem elzárja, hanem megnyitja a helyiek előtt az

iskola mindennapi életét is. Ahogy rendkívüli alaposággal, figyelemmel tervezte meg az épület minden részletét, ugyanúgy tervezte meg üzemeltetésének koncepcióját, hogy a szűkös lehetőségek között a használatban a legtöbbet lehessen kihozni a beruházásból a közösség javára. Utunkon kellett tapasz-

talnia, hogy megkérdezése nélkül módosították a terveit az előadóterem kialakításánál és minden megtakarítás nélkül diadalmaskodhatott együttesének egy fontos elemén az izléstelenység durván sértve az ő tervezői gondosságát. Útközben beszéltük meg a kiállítás részleteit, amelyre végül az előkészítésre rendelkezésre álló idő szűkössége miatt nem került sor és ezután már csak fizikai jelenléte nélkül rendezhető meg.

Nemrég egy este éppen a Deák Ferenc utcában álltam, ahol korábban egy szobányi irodája volt, amikor hosszú idő után felhívott telefonon. Kérte, hogy segítsék abban, hogy Wagner

Nándor készülő nagyváradi kiállításához katalógusként az *Országépítő* róla szóló, megmaradt számainak használhassák. Mondta, hogy éppen kórházból érkezett haza, de nem sejtettem, hogy csak meghalni, hogy csak három napja van hátra már, és hogy utolsó földi tennivalóinak egyikét intézte a telefonon.

Búcsúztatásán a Farkasréti temetőben láthattam, hogy milyen nagy és nagyrészt fiatalokból álló kör tekintette őt nemcsak barátjának, hanem szellemi irányítónak, társaságát lelkileg összetartó erőnek.

A képek a csorvási iskola részleteit mutatják.

CORNIDES SÁNDOR

Engedtessek meg nekem, hogy ezen a helyen emlékezem meg szívem mélyébe zárt, nagyszerű ismerősömről, akinek az emléke összefonódik Kós Károlyéval, bár ez a mozzanat csak mellékes eseménye volt ismeretségünknek. Körülbelül másfél év után a napokban szerettem volna újra meglátogatni Comides Sándor Lenin vagy másképpen Teréz körüti bélyegüzletét, az ajtón a felirat fogadott: *az üzlet megszünt*, a szomszéd boltban meg az információ: Cornides úr februárban meghalt. Nagyon sokszor jártam nála a hetvenes-nyolcvanas években, képeslapgyűjtői szenvedélyem kezdeti tombolásakor. Hosszú órákat ültem a kicsi boltban lapozva a képeslapokat és hallgatva örökös elégedetlenségeit meg élcelődéseit számtalan be-bekukkantó törzsvásárlójával. Mint e törzsvásárlója legtöbbszörével, velem is kialakult saját témakörünk, tolvajnyelvünk, üzenetrendszerünk. Rajta keresztül üzengettünk egymásnak Bodor Ferencsel, aki szintén sokszor tért be hozzá, és Comideshez hasonlóan nálam sokkal finomabb tréfákra volt képes, ami miatt én folyton szégyenkeztem, a beavatottságom révén mégis egyenrangúnak érezhettem magam, titkos álláspontok, nézetek, ismeretek tudójának.

Cornides a lapjait beárazott borítékokban tartotta, volt – akkor még – ötforintos, tízforintos, húszforintos lap. Mindig megkérdezte előveheti-e a százforintos lapokat is, azokat én többnyire csak megnéztem, amúgy sem az általam gyűjtött témák voltak, hanem zepelines, katonai bélyegzős, metszetes lapok. Már kissé emelkedtek a kategóriaárak, talán már én is átléptem a bővös háromszámjegyes határt, amikor egyszer megkérdezte, megmutasson-e egy lapot, amelyet, ha meg nem is vennék, talán érdekel. Csak sejtette, hogy érdekel, de hogy mennyire, arról fogalma sem lehetett. Elővett egy borítékot, rajta az elképzelhetetlen kétezres árral, és előttem feküdt Kós Károly rajza, a

Ha grafikus nem is lesz belőlem ha
 a pennám bvtá is azint mégis csoko-
 lom a kezüket innt azien hazám-
 ból.

·Kósch·

Kolozsvár. 1908. JVL. 5.

legkorábbi, amely hagyatékának háborús szétszórása után megmaradt (a Széchényi Könyvtárban őrzött 1906-os útibeszámoló kivételével, s azóta láttam a Petőfi Múzeum Kós-kiállításán még néhány megőrzött korai rajzot, de csak 1910-11-ből), gyönyörűséges maga a rajz, gyönyörűséges a felirat a hátán, Györgyi Dénes húgainak, Laurának és Margitnak címezve Kolozsvárról Zebegénybe: *Ha grafikus nem is lesz belőlem, ha a pennám buta is, azért mégis csókolom a kezüket innen az én hazámból. Kósch* (Sas Péter sem talált ennél korábbi levelet, egyes szám alatt közli leveleskönyvében.)

Ha az évre nem emlékszem is már biztosan, havi tervezői fizetésem sokkal nem haladhatta még meg ezt összeget, amúgy

is családjára a szükségesnél sokkal kevesebbet kereső ember voltam (vagyok), nem volt könnyű döntés, ha tudtam is, hogy nem dönthetek, csak egyféleképpen. Mégis egy napos gondolkodási időt kértem azzal a megkötéssel, hogy addig senki a lapot ne lássa, és másnap persze visszamentem a pénzzel. Cornides két évtized múlva is mindig felemlgette, milyen nagy marha volt, hogy ennyiért odaadta nekem, miközben örült neki, hogy a gondviselés szerepét játszhatta el – a tudta nélkül. Szívesen mesélnék róla még, de igazából vele szeretnék beszélni. Nem sejtettem mennyire fájó a hiánya közös, mással megoszt-hatatlan titkaink miatt.

Gerle János

HÍREK

BODONYI CSABA egyike az idei Pro Architectura díj kitüntetettjeinek. Az Építészet Világnapján rajta kívül Lantay Attila és Sebestyén Péter, Marosi Miklós, Pethő László és Földes László, valamint Tima Zoltán építészek vették át a kitüntetést.

A SIKLÓSI JÓZSEF által tervezett piliscsabai Josephinum egyetemi kollégium Pest megye legszebb háza címet nyerte el 2004 decemberében.

ENGELMANN TAMÁS családi háza díjat nyert a Szép Házak 2004. évi pályázatán.

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS Igazgatótanácsa december 4-én döntött az Egyesülésbe jelentkezők felvételéről. Új tagok: Sáros és Társa Építésziroda Bt., Komári Tamás építési vállalkozó, Frisch Mihály, valamint három önálló irodával rendelkező erdélyi építész, valamennyien a Vándoriskola diplomásai: Müller Csaba, Esztány Győző és Bogos Ernő.

MOLNÁR GÉZA új tanulmánykötetét szeptember 21-én mutatták be a Magyarok Házában. A könyv részben az *Ország-építőben* közölt cikksorozat továbbfejlesztése, amely az ártéri gádzalkodás történetével és lehetőségeivel foglalkozott.

A KAIROSZ KIADÓ *Miért hiszek?* sorozatában jelent meg Kovács Zsolt beszélgetése Makovecz Imrével.

A BERLINI, HANS SCHAROUN tervezte Filharmónia épületében állították ki Pieter van der Ree Organikus építészet című, elsőként Amszterdamban bemutatott kiállítási anyagát. Magyarországot Makovecz Imre és Ekler Dezső munkái képviselik a széleskörű tárlaton, amelyet 2003/3-as számunkban ismertettünk. A mostani megnyitó alkalmából jelent meg az Internationales Forum Mensch und Architektur negyedéves magazinjának katalógusként is szolgáló kettős száma (2004. szeptember), amelyben tanulmányok sora foglalkozik a szerves építészet időszerű kérdéseivel (Wolfgang Pehnt, Karl-Dieter Bodack, Gregory Burgess, Peter Blundell Jones, Pieter van der Ree és mások tollából). A magyarországi szerves építészet helyzetéről Gerle János írt beszámolót, cikkét az elzászi vándoriskolás munkák, Zsigmond László veresegyházai iskolája, a Pagony fűz-építményei, Makovecz Imre néhány terve és Vadász György sényei kápolnája képei illusztrálják.

A révkomáromi Európa-udvarban decemberben avatják fel **CSÜTÖRTÖKI ANDRÁS** szobrászművész Kós Károly-portróját, amelyhez a Kós Károly Alapítvány is támogatást nyújtott.

A borító hátoldalán olvasható idézet Kós Károly 1915-ben készített, *Testamentum és argikultúra* című, kéziratos könyvéből való. A könyv hasonló kiadását a Kós Károly Alapítvány 2004-ben jelentette meg. Megrendelhető vagy megvásárolható 2000 forintos áron az ARTBUREAU Kft-nél – 1065 Budapest, Nagymező utca 4., Telefon/fax: 322-0677

ARMA FARMAG BUDAPEST 1613

Szólok az én maradékimat.

Szeretnét egyet. Szeretném megérni. hogy kicsiny-fia portámat olyan rendben lássam ahogyan én azt elgondoltam magammat. Legyenek a földet tagban: gyümölcsfaim termőt: pajtam tele: mehesem népes. Legyen minden gondosán gondozva: tisztán művelve: tartva. Szép legyen és gyönyörűsége mindentíneket: a fi leánya. Ezt szeretném megérni. Hogy fia gazdaságom: melynek minden réget magam szerettem: minden fűvet: fűt magam ültettem: minden épületet magam építettem: így szálljon az én maradékimat. Ez szeretném megérni: érségben: egészében. És ha ezt megérttem: akkor örömmel megyek el én mulandó ember: hogy itt aludhassam örök alommat: öreg bölgyfaim tövében: virágos gyep alatt. Mert hallani fogom onnan is: mehesem dörgéjét: maradékimat maradékimat: lépéseit és kacagását. . . . De Keserű leány életem: ha megértem azt: hogy vértim unni fogjat: ezt a földet; Keserű leány az én életem affor. És Keserű halalom is és átkaját. Mert idegen lépez jut az én életem egész múltára: a fia Marju-uár és szeret: szeretnét a világon: az én utamam jönni fiait és unokáim unokáit. Átkaját leány affor az én pihenésem a bölgyet alatt: magam idegenségben. Ettől felet én feleltem és veltető haraggal. Hogy idegenek taposát sírom virágait: idegenek kacagat és sírnat: az én Marju-uáramban: mely az én szerettem bőveiből épült. Kérem azért az én Jézusemet hívó: igaz hittel: hogy áldja meg maradékimat: Fia szeretni fogjat és meg is tartját ezt a fia világot: itt a nagy hegyet: bízott és kérem az én Jézusemet: hogy neheg kézzel sziton le azok: va: akik megunját és elpredalját otthonukat: földjüket: apáit szeretetét. Ezt kérem az én jó és igazságos Jézusemtől. És most bízó hittel jegyzem ide azt: amit szeretettel tanultam má: coltól és amire megtanított a föld: a föld műveiről és az állatok: növények: gondozásáról. Adja az Úr kegyelme: hogy utódaim jobban: több tudással folytassát azt a munkát: melyet az ő szármukra én itt Északán megkezdettam. . Szólok az én maradékimat.

ARMA FARMAG BUDAPEST 1613